

KRUT

NÄRINGSLIVET SOM EN PLATS FÖR AKTIVT LÄRANDE
NÄRINGSLIVET OCH FACKET OM DET NYA GYMNASIET
HÅLLBAR UTVECKLING KRÄVER NYTÄNKANDE
UTBILDNINGSPOLITIKEN OCH ARBETSMARKNADEN
VET FÖRETAGEN VILKEN UTBILDNING DE BEHÖVER?

BLIR DU ANSTÄLLNINGSBAR?

*”Lärandet måste
noga regleras och
kvantifieras så att det
inte sker i onödan
eller på ett mindre
ändamålsenligt sätt”*

BLIR DU ANSTÄLLNINGSBAR?

<i>L Lindahl/S Gustavsson</i>	Näringslivet som en plats för aktivt lärande.....	5
<i>Lisbeth Lundahl</i>	Näringslivet och facket om det nya gymnasiet	14
<i>Karl-Henrik Robèrt</i>	Hållbar utveckling kräver nytänkande	32
<i>Sven-Eric Liedman</i>	Utbildningspolitiken och arbetsmarknaden	46
<i>Christer Wigerfelt</i>	Vet företagen vilken utbildning de behöver?	55

ÖVRIGT

	Notiser, boknytt	62
<i>Bettins Backström Widjeskog</i>	Avhandlingen/ Du kan om du vill –	66
<i>Carl-Magnus Höglund</i>	Lärares tankar om fostran till företagsamhet Segregerat skolsystem i Nordirland.....	74

KRUT

Andra Långgatan 20
413 28 Göteborg
Tel 031-12 76 40, 12 86 40
Fax 031-14 37 77
Postgiro 70 89 89-9
Epost tidskriften.krut@telia.com
Webbadress www.krut.a.se

KRUT ges ut av Föreningen Kritisk Utbildningstidskrift, som är fristående från partier och andra organisationer.

Ansvarig utgivare: Göran Folin
Redaktion: Carl-Magnus Höglund,
Siri Reuterstrand, Christer Wigerfelt
Tryck: Trydells, Laholm 2008

ISSN 0347-5409

PRENUMERATION

KRUT finns hos välsorterade bokhandlare. Enklast och billigast är ändå att prenumerera, genom att betala in direkt på pg 70 89 89-9. En helårsprenumeration kostar 200 kronor (240 kronor för institutioner). Lösnummer 60 kronor. Porto tillkommer. Det går också bra att beställa äldre nummer (se sista sid). KRUT ger ut fyra omfattande temanummer om året.

FOTOGRAF I DETTA NUMMER

Kalle Sanner

frilansfotograf med studio i Göteborg. Gör gärna konstnärliga uppdrag som leder till utställningar. Arbetar även med fotografi i bok.
Hemsida:
kallesanner.se

Kontaktpersoner

Eskilstuna:

Hans Östensson,
Lievägen 18,
633 69 Eskilstuna,
tel 016-262 03

Göteborg:

Elisabeth Hesslefors-Arktoft,
Inst f ämnespedagogik,
Box 300,
405 33 Göteborg,
tel 031-773 22 35

Kiruna:

Kjell Määttä,
Kyrkogatan 39,
981 37 Kiruna

Linköping:

Henrik Jakobson,
Nya Tanneforsvägen 36A,
582 52 Linköping

Malmö/Lund:

Kerstin Larsson,
Östra Vallgatan 57,
223 61 Lund,
tel 046-13 11 28
Kenny Andersson,
Sunnanväg 14B,
222 26 Lund

Skövde:

Magnus Hägg, Björkelund,
520 20 Stenstorp

Umeå:

Karl Pontén,
Axtorpsvägen 5B,
903 37 Umeå,
tel 090-776589

Uppsala:

Carina Fast, Bellmansgatan 38,
118 47 Stockholm,
tel 018-4711657, 08-6414108

Norge:

Kenneth Silseth,
Pedagogisk Forskningsinstitutet,
Universitetet i Oslo,
Pb 1092 Blinern,
0317 Oslo

Finland:

Monica von Bonsdorff,
Möviksvägen 51,
SF- 10270 Brösund,
tel 503-259290

Redaktionellt

Vi blev kontaktade av Västsvenska Handelskammaren: ”har ni inte lust att göra ett tema om utbildning och näringsliv? Vi vill bredda debatten och tror att ni i KRUT kan bidra till det”. Det var en utmaning som vi inte kunde motstå. Tidskriften har nu kommit ut i mer än trettio år. Under dessa år har KRUT inte skrivit mycket om sambandet mellan utbildning och näringsliv. När vi bläddrar igenom gamla nummer finner vi inget tema som tydligt anknyter till detta. Man kan ana en viss beröringsångest på gränsen till tabu. Men en del passager stöter vi på. Som att bildningsprocessen måste inbegripa hela samhället; att skolans måste öppnas mot samhället och att arbetsplatsbesök måste vara en självklarhet på vägen till vuxenlivet. Vår klassiker Den Dolda Läroplanen handlar också om hur skolan på olika sätt bakom de uttalade pedagogiska målen har som uppgift att anpassa eleverna efter ett samhälle och arbetsliv som vill ha lättstyrda arbetare/medborgare. Förmodligen beror motviljan mot att närma sig ämnet på just denna

vänsterkritiska syn på utbildningspolitiken och att diskussioner om hur elever ska bli ”anställningsbara” lätt skulle kunnat tolkas som överlöperi. Men måste det nödvändigtvis vara så? Finns det automatiskt en motsättning mellan näringslivets/arbetslivets krav och elevernas behov av redskap för att klara av vuxenlivet? Det är i alla fall en viktig fråga att diskutera, anser vi. Intressant nog har den senaste gymnasieutredning fått hård kritik inte minst från de tekniskt mest avancerade delarna av näringslivet för att förminska behovet av utbildning. Utredningen kan även stå som symbol för motsättningen mellan de behov som fanns i industrin för några årtionden sedan och dagens tilltagande globaliseringen.

Förutom att allt fler arbetsplatser berörs av vad som händer i andra länder, har industrisamhället med sina kortsiktiga perspektiv agerat som om jordens resurser är outtömliga. Priset vi fått betala är en global uppvärmning med oviss utgång. Går det för näringslivet att förena demokrati, välfärd och socialt engagemang med profit? Det är en av frågeställningarna vi tar oss an i detta nummer. Här finns även andra trådar att följa, som hur arbetsmarknadens parter ser på behovet av bildning och utbildning och om det livslånga lärandets strategiska betydelse.

*Carl-Magnus Höglund
Siri Reuterstrand
Christer Wigerfelt*

Näringslivet måste bli en plats för aktivt lärande

AV INGRID LINDAHL / STEFAN GUSTAVSSON

Västsvenska Handelskammaren är en företagarorganisation som verkar för ökade kontakter mellan skola och näringsliv. Inom skolan finns dock flera lärare som ser på detta med skepsis. Handelskammaren kräver därför nationella satsningar för att stimulera ett ökat utbyte mellan skolans och näringslivets olika logiker.

För att elever skall intressera sig för fler av skolans ämnen och senare bli anställningsbara för de yrken där arbete kommer att finnas, behövs en klarare koppling mellan teori och verklighet i alla skolans led. Utbildningsväsendet behöver bli mycket bättre på att tydligare koppla teori till praktik samt att på ett bättre sätt använda näringslivet som lärmiljö.

Västsvenska Industri- och Handelskammaren är en privat näringslivsorganisation med 2.700 medlemsföretag. Ett av våra två högst prioriterade politikområden är kompetensförsörjning – att arbeta för en skola och ett utbildningssystem som är rustat för att möta de krav som näringslivet ställer för framtiden. För tio år sedan gick handelskammarens dåvarande VD ut till ett antal medlemsföretag för att diskutera vilka de viktigaste frågorna var att driva i ett längre perspektiv. Ett av de två viktigaste områdena visade sig då vara kompetensförsörjning, vilket inte är förvånande. Näringslivet står inför stora pensionsavgångar samt även strukturella förändringar inom en snar framtid. För att kunna möta dessa behov är det mycket viktigt att samverkan mellan näringsliv och skola blir ännu tydligare. Handelskammaren påbörjade omgående ett omfattande arbete inom kompetensförsörjningsområdet. En turné runt om i Västra Götalands skolor påbörjades där entreprenörskap och företagsamhet diskuterades mellan skolrepresentanter och näringslivet.

Till en början var kritiken hård från skolans håll. Många lärare undrade vad näringslivet hade för avsikter i skolan. Efter ett intensivt kontaktskapande arbete märktes allteftersom en förändring i attityderna till näringslivet och företag som samarbetspartner. Vid ungefär samma tidpunkt som för turnén i skolor startade vi ett antal operativa projekt som nu har rullat under en tioårsperiod. Vi driver Akademien för tillämpad vetenskap, AKTIV, där lärare erbjuds studiebesök ute på företag. Skolpersonal får möjlighet att se hur de teoretiska kunskaper som förmedlas i klassrummen, används i praktiken ute på företagen. Vi anordnar även inspirationsdagar för skolpersonal med talare från näringslivet, debatter om den framtida skolan och världen i förändring med efterföljande studiebesök ute på företag. Sedan 2006 har vi träffat ca 10.000 lärare genom dessa aktiviteter. I projektet Handslaget bygger vi upp samarbeten mellan ett företag och en skolklass som följer varandra åt antingen under högstadie- eller gymnasietiden. I dagsläget samverkar 150 företag och skolklasser och nära 5000 elever nås av projektet. I september 2008 utökade vi programmet och anordnade för första gången en näringslivsdag med inspiration och talare för gymnasiets årskurs tre. Dagen gick av stapeln i Scandinavium, Göteborg med närmare 8.000 deltagare.

Attityden är lika viktig som rätt utbildning

Handelskammaren är regelbundet ute och möter företag i olika sammanhang för att diskutera utbildnings- och kompetensförsörjningsfrågor. Något som tydligt framträder i samtalen med företagare är vikten av rätt attityder hos de anställda. Frågan om vad som är rätt attityder kan alltid diskuteras, men många företagare talar om en ”ta sig för samhet” som önskvärd hos medarbetarna. Att visa framfötterna, ha en positiv inställning till arbetet och arbetskamraterna samt ha en öppen inställning gentemot kunden är viktiga attityder i näringslivet. Ibland är attityderna lika viktiga eller viktigare än att ha en utbildning med sig. Ett stort västsvenskt företag talade för ett par år sedan om den nya rekryteringsstrategin som ”Recruit for attitudes – train for skills”. Med det menas att det inte bara räcker att ha en bra utbildning, det krävs också rätt inställning till arbetet.

Handelskammaren har sedan 2002 årligen genomfört undersökningen Fokus Attityd där attityder hos elever vid de studieförberedande programmen på åk 2 i Västsverige mäts. I Fokus Attityd mäter vi gymnasieungdomarnas

inställning till arbete, fritid och utbildning. I 2008 års mätning deltog ca 2.600 elever på samhälls-, natur och teknikprogrammen. Eleverna ges 54 öppna påståenden med en ordinalskala på 0-5. Vad som framträder tydligt i undersökningen är att eleverna är seriösa och mycket ambitiösa inför sin framtid. Däremot saknas ofta lusten. Flera påståenden som berör ambition hamnar mycket högt upp i undersökningen. Påståendet ”det är viktigt att ha ett bra jobb” är det påstående som eleverna ger högst betyg av samtliga 54 i undersökningen. I kontrast till detta kan konstateras att eleverna inte alls tycker det ska bli särskilt roligt att börja jobba. Att plikt går före lust speglar också inställningen till skollämnena. De västsvenska gymnasieeleverna anser att det är mycket viktigt med matematik och att kunna uttrycka sig på engelska. Däremot anses varken språk eller matematik som särskilt roliga. Här ser vi en tydlig utmaning för samhället och samtidigt en uppgift för näringslivet att visa på de spännande utmaningar som finns. Det är viktigt att eleverna känner lust och motivation i skolan och inför framtiden och arbetslivet.

De påståenden i undersökningen som är kopplade till entreprenörskap får låga betyg av ungdomarna. Det gäller viljan att starta eget eller uppfinna något respektive om business (affärsverksamhet) är kul som samtliga hamnar på listan över de tio attityderna som eleverna rankar lägst. Viljan att arbeta inom industrin visar sig vara låg. Av de nio branscher som finns med i undersökningen hamnar industrin sist och har så gjort under samtliga sju år som vi frågat Västsveriges ungdomar. Här har industrin en stor utmaning framför sig att öka intresset bland ungdomarna. Det gäller att spegla hela den bredd av yrken, arbetsuppgifter och utmaningar som finns inom industrin inte minst inför det viktiga val inför högre studier som många av dessa ungdomar ställs inför i en nära framtid.

Efter att ha genomfört undersökning i sju år kan vi konstatera att attityder är något som förändras mycket långsamt. Det finns dock en svag negativ trend i undersökningen. Det är hög tid att ta krafttag för att förändra denna trend.

Runt om i Sverige pågår i dag en rad olika projekt och aktiviteter, liknande dem vi beskriver ovan, för att visa upp världen utanför skolans väggar för elever. En del är framgångsrika och en del är mindre framgångsrika, men med goda intentioner. Vad vi vet säkert är att det finns en stor efterfrågan i skolan av att komma utanför klassrummet för att studera hur ämnesteorier

används i praktiken. Många skolor står idag i kö för att få möjlighet att delta i de projekt Västsvenska Industri- och Handelskammaren driver. Likaså finns ett utbrett intresse från näringslivet att just visa upp de arbetsplatser eleverna i många fall hamnar på efter avslutade studier. Att ha möjlighet att bjuda in förebilder från näringslivet efterfrågas också från skolledningarna. Trots ambitiösa och ibland även kostsamma initiativ har inte skola och näringsliv idag hittat någon gemensam strategi att enas kring för att åstadkomma en långsiktig samverkan. I de projekt som har lyckats finns det ofta en eller flera eldsjälare i bakgrunden och när de försvinner gör i många fall initiativen det också.

Samverkan med näringslivet ska vara integrerad i alla ämnen

Enligt en studie vi på handelskammaren har genomfört är brist på tid och resurser, både för skolledningen men också de enskilda lärarna, ofta det stora problemet som förhindrar ökad samverkan. När vi möter representanter från skolan lyfts ofta problemet med att skolan ska hantera en stor mängd frågor som inte nödvändigtvis tillhör skolans kärnuppdrag upp. Det kan gälla trafiksäkerhet, fetma, spelmissbruk, simkunnighet, privatekonomi etc. När lösningar till nya samhällsproblem debatteras lyfts ofta skolan fram som central. Många av skolans representanter har därför svårt att också prioritera samverkan med näringslivet. Vi menar att tillämpning av de teoretiska kunskaper eleverna får i skolan bör vara en del av skolans kärnuppdrag. Vi tycker att samverkan med näringslivet skall ses som en integrerad del av undervisningen i de olika ämnena och inte något som läggs vid sidan om. Därmed får kunskaperna en större mening och motivationen inför studierna ökar. Det i sin tur leder förhoppningsvis till en effektivare undervisning.

Regeringen aviserade tidigare i höst i samband med budgetpropositionen att det satsas 16 miljarder på entreprenörskap i samhället och att en särskild satsning kommer att göras inom utbildningsområdet. I uttalandet meddelades att ”entreprenörskap skall löpa som en röd tråd genom hela utbildningsväsendet”. En nationell strategi kommer inom kort presenteras där det tydligare kommer att klargöras vad som avses med denna satsning. Vi kan anta att en betydande del kommer att uppmuntra till och fokusera på samverkansinitiativ mellan skola och arbetsliv. Dessa nya besked väcker naturligt tankar kring hur möjligheterna ser ut i skolan idag för att

åstadkomma en långsiktig nationell förändring. För även om vi på handelskammaren i 10 års tid har arbetat med denna typ av frågor ser vi en del hinder för att åstadkomma en långsiktig förändring och inställning till samverkan. En nationell strategi kommer att ta många år att implementera. Skall vi lyckas med det målet behöver arbetet påbörjas nu.

Ett mycket viktigt hinder berör något vi väljer att kalla för kunskapernas gestalt. Kunskaper ser på sätt och vis annorlunda ut i skolan respektive arbetslivet. Ibland talar man om skolan och näringslivet som olika världar, men vi skulle istället vilja benämna det som olika logiker. I skolan gestaltas kunskap genom teorier och inläring sker genom studier i text och skriftlig analys. Långsiktigheten är avgörande i skolan. Näringslivet arbetar på ett sätt mer kortsiktigt, men i grunden finns alltid en långsiktig strategi. Däremot inhämtas kunskap i arbetslivet i princip alltid utifrån upplevelsebaserad erfarenhet. Istället för att läsa om hur en generator fungerar lär man sig i näringslivet hur den fungerar i praktiken. På så sätt väcks nya idéer om hur utveckling kan ske samt tillfälle att också se hur matematik, fysik och teknik kommer till uttryck i verkligheten. För att åstadkomma en långsiktig förändring och möjlighet att skapa hållbara riktlinjer för hur entreprenörskap och företagsamhet blir en naturlig del av skolan krävs en förståelse för näringslivets och skolans olika logiker.

Skolan måste måste öppna sig mot omvärlden

I arbetet med att åstadkomma en långsiktig förändring spelar lärarkåren en nyckelroll. Genom dialog och nätverksbyggande med näringslivet får lärare på ett naturligt sätt se hur de ämnen som lärs ut i skolan används i verkligheten ute på företag. Utifrån det kan kunskapen sedan föras vidare till eleverna. Vi anser att all skolpersonal bör spendera minst en procent av sin arbetstid utanför skolans väggar för att ha en möjlighet att få denna verklighetsanknytning. När vi talar om skolpersonal i näringslivet menar vi inte bara lärarkåren. Rektorer och studie- och yrkesvägledare är minst lika viktiga, det behövs en förankrad dialog i hela skolans värld.

Flera av de lärare vi träffar vittnar om att det bland kollegor uppfattas som att de är på rymmen från undervisningen när de deltar i våra projekt. I en sådan omgivning är det svårt att i någon större utsträckning bedriva den samverkan som de flesta företrädare för skola, politik och näringsliv anser alltmer nödvändig. Lärare som tar initiativ till ökad samverkan och

tar in tillämpningen av de teoretiska ämnena i undervisningen borde premieras i större utsträckning än idag. Här har skollärdarna en mycket viktig roll både för att skapa rätt attityder bland lärarna men också genom att ställa krav på ökad samverkan och premiera de lärare som tar sitt ansvar. Självklart måste också skollärdarna ställa de verktyg, som lärarna behöver för att kunna samverka, till förfogande.

I arbetet med lärarkåren är Sveriges alla lärarutbildningar mycket viktiga. Dagens lärarutbildningar fokuserar mycket på forskning som komplement till undervisning, något som är bra, men vi saknar samtidigt en koppling till samhället utanför skolan. Som student vid en lärarhögskola bör man få löpande kontakt med näringslivet och företag, allt för att se hur teorier gestaltar sig i arbetslivet. Dessa studenter kommer inom en snar framtid att utbilda nästa generation elever i skolan. För oss är det ett krav och en förutsättning att blivande lärare vet vilken värld de utbildar sina elever för.

Viss undervisning bör ske på företag

Det är naturligtvis oerhört viktigt att eleverna får en tydlig koppling till världen utanför skolan under hela utbildningstiden. Vid sidan av en satsning på lärarna behövs nya förutsättningar för en bättre samverkan riktad till eleverna. Handslaget, ett av handelskammarens projekt, som nämns ovan är ett samverkansalternativ där eleverna står i fokus, och det finns många fler regionala och lokala initiativ. Men, det krävs nationella direktiv för att få till stånd en situation där fler elever kommer ut i näringslivet. Det är viktigt att eleverna ges löpande möjlighet att förlägga och utföra viss undervisning i näringslivsmiljö, där teori kopplas an till praktik omedelbart. För att åstadkomma en förändring behöver initiativen vara långsiktiga. Många projekt idag rullar ett par år för att sedan läggas ned. Det är bara eleverna som far illa av detta och skola och näringsliv måste göra en gemensam kraftanstängning för att nå målen och implementera hållbara initiativ.

Näringslivet bär ett ansvar och kan tydligare än idag ställa upp med stöd och information kring olika verksamheter. Även för företagen är tidsbrist ett stort problem. Elevernas säkerhet upplevs allt oftare som ett problem vid företagsbesök. Många av de aktuella initiativen till samverkan upplevs ofta sakna tydlig koppling till undervisningen. Både företag och skola

är dåligt förberedda och nyttan för eleven blir ofta mycket liten. För att åstadkomma förändring krävs stöd. Via en nationell strategi kommer fler företag att engagera sig och ta till sig skolan på ett bredare plan.

Många framgångsrika projekt kring samverkan med arbetslivet startas av eldsjälar. Någon som har idéer eller kontakter blir också den som driver projekt framåt, många gånger för en hel skola och ibland även för en hel kommun. Lika vanligt är att när eldsjälens av någon anledning slutar gör projekten det också. Samarbeten uppbyggda utifrån dessa förutsättningar blir mycket sköra. Spridandet av entreprenörskap och företagande i skolan kan inte vara uppbyggt kring en eller ett fåtal personer. Följden av detta blir att i praktiken upplever många skolor att näringslivet inte har tid att möta skolan. Näringslivet å sin sida ser sällan tydliga kontaktpersoner som tar ansvar i skolan när samverkan väl har kommit igång. Därför strandar många projekt idag. I de nationella direktiven krävs en tydlig strategi kring hur initiativ och projekt skall drivas i skolan, för att implementera en långsiktighet.

För att knyta samman den samverkan som sker ute i skolor behövs en klar länk mellan lärarkåren och näringslivet. Vi ser ett tydligt behov av särskilda koordinatörer på kommuner och eventuellt också skolor som driver samarbetet framåt. Uppdraget bör vara att på bästa sätt arbeta utifrån både skolans och arbetslivets behov och att göra det på lång sikt. Kanske kan studie- och yrkesvägledar gruppen användas i detta uppdrag eller kanske behövs en helt ny funktion inrättas. Funderar man kring och presenterar bra lösningar för hindren vi lyfter ovan går det att komma en bra bit på vägen.

Genom en långsiktig dialog tror vi att en förändring kan komma till stånd och en satsning på entreprenörskap och företagsamhet i skolan kan ge utdelning. Däremot krävs det åtgärder och initiativ, där skola och kommun måste vara den drivande parten. Även om möjligheterna och metoderna ser olika ut är målet det samma: att skapa anställningsbara medborgare samt att inspirera dagens elever till lärande för livet.

*Ingrid Lindahl, är projektledare, Kompetensförsörjningsfrågor, VIHK
Stefan Gustavsson är chef, Affärsklimat, VIHK*

Vad tycker näringslivet och facket om den nya gymnasieskolan?

AV LISBETH LUNDAHL

LO och Svenskt Näringsliv har traditionellt stått på olika sidor när det gäller maktfrågor. Däremot har de länge varit relativt ense om vilka behov av utbildning som behövs för nyrekryteringen av arbetskraft. Den nya gymnasieutredningen bemöts av båda parter i huvudsak med skepsis, men man börjar skönja skiljelinjer i kritiken.

Om den politiska arenan är den starkast belysta och politikerna är de mest synliga aktörerna i utbildningspolitiska sammanhang, är närings- och arbetslivets organisationer oftast mer undanskymda. Men dessa organisationer har länge varit starkt drivande och mäktiga i utbildningsfrågor. De har särskilt engagerat sig i yrkesutbildningen, men också i övriga delar av utbildningsväsendet (Lundahl 1997). Föreställningarna om vad som utgör ”arbetsgivar-” och ”löntagarintressen” i fråga om ungdomsskolan utgår ofta från att sådana intressen är tämligen enhetliga och okomplicerade och att det går tydliga skiljelinjer mellan exempelvis SAF/Svenskt Näringsliv å ena sidan och LO å den andra. Man sätter gärna likhetstecken mellan arbetsgivarnas och de borgerliga partiernas utbildningssyn, och mellan LO:s och SAP:s. Och förvisso går det att peka på vissa genomgående sådana drag. SAF/Svenskt Näringsliv har exempelvis sedan 1970-talets början haft ökad företagsamhet, effektivitet och konkurrens på skolområdet som några av sina främsta frågor. I synnerhet moderaterna och folkpartiet, men gradvis också de övriga borgerliga partierna har understött och utvecklat denna linje. LO har historiskt sett alltid förespråkade en bred utbildning som kan förbereda den enskilde för yrkesarbete i ett föränderligt arbetsliv och för demokratiskt medborgarskap. Likaså har möjligheter till återkommande utbildning legat högt på dagordningen. Denna linje har också i

allt väsentligt varit socialdemokraternas. Inte sällan är emellertid ståndpunkterna och agerandet, allianserna och skiljelinjerna mer komplexa än så. I denna artikel tas de båda arbetsmarknadsorganisationernas strategier för gymnasieskolan som exempel på detta. Gymnasieskolan är av särskilt intresse eftersom det är här som den första formaliserade uppdelningen av unga människor på olika vägar och positioner i samhället äger rum. Det är här som grunden för olika slags yrkeskompetens läggs och det är från gymnasieskolan som en stor del av arbetskraften rekryteras.

Tredelad gymnasieskola

Den svenska gymnasieskolan är idag föremål för omstöpning och större uppmärksamhet än på länge. Redan i valrörelsen 2006 annonserade den borgerliga alliansen med Jan Björklund i spetsen att man i regeringsställning skulle avbryta det pågående reformarbetet och initiera en ny gymnasiereform; gymnasieskolan skulle delas upp i tre delar: ett tydligt högskoleförberedande gymnasium, en gymnasial yrkesutbildning och en lärlingsutbildning (Allians för Sverige 2006). Av allt att döma kommer också så snart att ske. Det utredningsbetänkande som presenterades i våras (SOU 2008:27) följer tämligen troget Björklunds höggradigt styrande direktiv, och en ny, tredelad gymnasieskola med anställningsbarhet som en av sina klarast lysande ledstjärnor avses sjasättas inom de närmaste åren. Vidare har gymnasiet blivit en viktig marknad under den senaste femtonårsperioden. Numera möts vi nästan dagligen av rubriker om friskolor som genererar stora vinster, om uppköp och sammanslagningar av friskolekoncerner, och om oblyg och aggressiv marknadsföring för att locka ungdomar till en vildvuxen snårskog av gymnasieprogram – cirka 1.700 varianter för närvarande. Också de kommunala skolorna konkurrerar med varandra om elever, lärare och prestige (Lundahl 2007, Lundström 2008).

I denna artikel kommer jag dels att uppehålla mig vid Svenskt Näringslivs och LO:s strategier vad gäller dagens gymnasiereform i förhållande till hur SAF och LO agerade inför föregångaren, 1991 års reform. Jag kommer att peka på kontinuitet men också brott i utvecklingen, och något diskutera hur man kan förstå denna. Dels kommenterar jag gymnasieutbildningens tilltagande marknadsutsättning och arbetsmarknadsorganisationernas hållningar i denna fråga.

Historiskt har SAF:s och LO:s motiv för att engagera sig i yrkesutbild-

ningsfrågor och utbildning mer generellt sammanfallit, i andra har de kraftigt skilt sig åt. Från och med 1960-talet har både SAF och LO som regel tillmätt utbildningen en central roll för ekonomisk tillväxt och konkurrensförmåga. Yrkesutbildningen har också setts som ett viktigt medel för en nödvändig rörlighet och omställningsförmåga hos arbetskraften. I motsats till hur det sett ut i många andra länder har den svenska arbetarrörelsen aktivt stött näringslivets strukturrationalisering och modernisering som verktyg för att öka välfärdsresurserna och hålla arbetslösheten nere (Lundahl 1997). Men medan de ekonomiska argumenten vägt klart tyngst hos SAF, har man inom fackföreningsrörelsen ansett att utbildning både kan bidra till höjd materiell standard och social rättvisa och jämlikhet.

Den svenska arbetarrörelsen har haft den ovanliga förmågan att skapa en syntes av jämlikhet och vinststrävanden och av välfärd och effektivitet, som kommit att gynna alla parter. Varje fas i välfärdsstatens utveckling har präglats lika mycket av dess inställning till effektivitetens som makters problem (Esping-Andersen, 1988, s 77).

I synnerhet under 1970- och 80-talet förekom skarpa motsättningar mellan SAF och LO i synen på utbildningens roll i samhället. Under 1970-talet var LO intensivt engagerat i hela spektret av utbildningsfrågor och i synnerhet vuxenutbildningen, vilket bl a LOVUX- rapporterna bär vittnesmål om (Lundahl 1997 s 150 ff). I början av 1970-talet, efter ett par års vänstervåg i Sverige och världen, inleddes en SAF-offensiv för att återta det så kallade problemformuleringsinitiativet, och skolans lärare och elever sågs som särskilt viktiga målgrupper när det gällde att vända en negativ inställning till marknadstänkande och företagsamhet. Offensiven följdes så småningom upp av de borgerliga partierna och bidrog otvivelaktigt till regeringsskiftet 1976. LO tvingades efterhand till en motsvarighet till SAF:s skolkampanj för att informera om arbetslivet från ett löntagarperspektiv. Under 1980-talet vann nyliberalismen mark, inte minst inom SAF, och under Curt Nicolins och Stig Malms tid var tonen mellan de båda organisationerna ofta frän. Nu lanserade SAF ett nyliberalt program på utbildningsområdet; först om skolan fick verka på marknadens villkor kunde den på allvar bidra till ekonomisk tillväxt och konkurrensförmåga, hävdade man. Konkurrensen måste öka både inom skolan, genom att höja kraven på elevernas prestationer, och mellan skolor genom att bryta statens skolmonopol. Redan i

1981 års utbildningsprogram krävde SAF skattebidrag till fristående skolor som motsvarade de som de kommunala skolorna erhöll. När detta krav realiserades tio år senare, var Arbetsgivareföreningen snar med att arbeta fram handledningar och annat stöd för skolor och andra verksamheter i enskild regi (Lundahl 1997, s 146 ff).

Skillnaderna i synsätt på ungdomsskolan kan illustreras med citat från intervjuer i LO-tidningen från 1985, där Antonia Ax:son Johnson från SAF och Kent Karlsson från LO fick ge sina synpunkter på hur skolgången för ”Pelle 7 år” idealt borde gestalta sig. Jag återger här ett par längre utdrag ur intervjuerna, eftersom de enligt min mening illustrerar bärande tankar i SAFs och LOs utbildningsideologier från åttiotalet och framåt. Dessutom är det unikt att två bilder av samma situation på detta sätt ställs bredvid varandra (Lundahl 1997, s 148 ff).

Antonia Ax:son Johnsons beskrev sin vision på följande sätt:

Pelle börjar i en skola som har ett öppet fönster mot näringslivet. Den är en flexibel, kreativ krävande och mångfasetterad skola som fungerat som ett slags promotor för det framtida yrkeslivet. Lärarna är Pelles mästrelotsar, och de är också en av företagens spjutspetsar in i skolan. Redan på lågstadiet får Pelle inblick i näringslivet genom elevbesök, PRAO och besök av företagare. Pelle får en sund och gedigen utbildning med goda baskunskaper ibland annat engelska, svenska, matematik och fysik. Skolan ställer krav på Pelles kunskaper. Så går han ut grundskolan och ska kanske in på gymnasiet. Det planeras i samverkan mellan bland annat skola och näringsliv. Pelle kan få en gymnasieutbildning som företagen efterfrågar så att han lättare får arbete efter sin utbildning (LO-tidningen 5/1985, s 10).

I ”LO-versionen” skildrades Pelles grundskoleår så här:

Pelle kommer till en öppen skola, som söker sig ut i lokalsamhället och i arbetslivet. De teoretiska kunskaper som den lär ut får eleverna se tillämpade på olika arbetsplatser. Där möter de både facket, företagsledningen och olika yrkesgrupper. Pelle möts av en grupp lärare som ställer krav på honom, men också bryr sig om honom när han kommer efter i matten eller mobbas på skolgården. Skolan ställer upp för de svaga. Eleverna samarbetar med varandra. De är med och bestämmer om utbildningen i skolan. De elever som har lätt för sig delar med sig av sin kunskap till

Pelle, i stället för att gömma den till proven för att konkurrera ut honom. Det finns inga betyg, så de vassa armbågarna får ingen uppmuntran. Så kommer Pelle upp i nionde klass. För att få söka in till gymnasiet måste han vara godkänd i alla ämnen så att han har de nödvändiga baskunskaperna. Alla elever som är godkända har rätt till en gymnasieplats. Ungefär nio tiondelar kommer in på sitt förstahandsval. (LO-tidningen 5/1985, s 10).

Intervjuerna har en del gemensamma drag: vikten av en nära kontakt mellan skola och arbetsliv, av goda kunskaper, bred teoretisk grund och gradvis specialisering. Men skillnaderna är tydliga: SAF-företrädaren betonar krav och en ”företagsnära skola”, medan LO-talesmannen framhäver konkurrensfrihet och samarbete, medbestämmande och stöd.

Även om det alltså finns och funnits tydliga skiljelinjer mellan SAF/Svenskt Näringsliv och LO i en rad utbildningsfrågor, bör man hålla i minnet att dessa stora aktörer på den ekonomiska arenan under många decennier kunnat samarbeta i en central utbildningsfråga, nämligen yrkesutbildningen. Redan i slutet av 1930-talet inleddes samarbete för att undvika en lärlingslagstiftning, eftersom man ansåg att lärlingsfrågorna bäst hanterades avtalsvägen. 1944 bildades Arbetsmarknadens Yrkesråd för att gemensamt befrämja utbyggnad, modernisering och statushöjning av yrkesutbildningen, och yrkesrådet kom att få en mycket viktig roll i dessa avseenden. På 1950- och 60-talen medverkade SAF och LO aktivt i yrkesutbildningspolitiken, på formuleringsarenan som påtryckare och genom att medverka i de stora statliga utredningarna av yrkesutbildningen och på realiseringsarenan bl a som ledamöter i skolmyndigheternas styrelser. Arbetsmarknadens Yrkesråd fungerade därvid som en viktig samordnare, bevakare och utbildningsaktör. I Yrkesrådet möttes arbetsgivare, fackföreningsmän, skolfolk och ibland forskare för utbyte, diskussioner och formande av strategier. Under 1970- och 80-talen, som ju präglades av stora spänningar och motsättningar mellan SAF och LO, kännetecknades märkligt nog relationerna dem emellan fortfarande av samförstånd och samarbete när det gällde yrkesutbildningen – se det följande. Det var den del av den svenska modellen för partssamverkan som levde längst. Yrkesrådet existerar för övrigt fortfarande, men har under de senaste tio åren främst svarat för arbetet med Youth Skills Sweden. Youth Skills är ett

samarbete mellan Svenskt Näringsliv, LO och staten för att höja intresset för praktiska yrken och yrkesutbildning, i huvudsak genom att anordna Yrkes-SM och medverka i internationella yrkestävlingar (www.yss.se). Därutöver finns samarbetsorgan inom ett 20-tal branscher.

SAF, LO och 1990-talets omdaning av gymnasieskolan

Dagens gymnasieskola grundades dels på beslutet om en gymnasiereform 1991 (prop. 1990/91:85), dels av de betydelsefulla besluten i slutet av 1980- och början av 1990-talet om decentralisering, avreglering och ökade valfrihets- och marknadsinslag på skolans område.

1991 års gymnasiereform innebar minskade skillnader mellan yrkes- och studieförberedande gymnasieutbildning och en senare uppdelning av eleverna. Den gamla utbildningen ersattes av ett mindre antal nationella och specialinriktade program samt ett individuellt program, och de tvååriga yrkesutbildningarna förlängdes med ett tredje år. Eleverna delades upp på olika grenar tidigast under det andra året. De treåriga programmen fick gemensamma kärnämnen och gav allmän behörighet till högskolestudier. Nu fick ungdomarna en lagstadgad rätt till gymnasieutbildning, och kommunerna blev skyldiga att erbjuda dem ett allsidigt urval av de nationella programmen, i första hand anpassade till elevernas önskemål (prop. 1990/91:85). Vid samma tid accelererade en utveckling mot decentralisering, avreglering och marknadsinslag på den offentliga sektorns och skolans område som starkt kom att påverka gymnasieskolan. Beslutet 1990 om ett mål- och resultatbaserat betyg (prop. 1990/91:18) var centralt i detta sammanhang, liksom den borgerliga regeringens (1991-94) valfrihetsreformer på skolans område. Beslutet 1992 om statsbidrag till fristående skolor (prop. 1991/92:95) ledde till en snabb ökning av friskolor, i synnerhet i storstadsområdena och på gymnasial nivå.

På 1980-talet argumenterade SAF och LO för en reform av den gymnasiala yrkesutbildningen, eftersom man ansåg att behovet en modernisering var akut, och deltog mycket aktivt i ÖGY, översynsgruppen för gymnasial yrkesutbildning som sedermera tillsattes för att planera en sådan reform. ÖGY-förslaget som blev klart 1986 ställde man sig inte bara bakom, utan man uttryckte t o m ett föräldraskap för det (Arbetsmarknadens Yrkesråd 1990, s 3). Hösten 1987 uppvaktade LO, TCO och SAF statsministern om behovet av en yrkesutbildningsreform som bl a skulle innebära en

förlängning av utbildningen till tre år, ett ökat inslag av allmänna ämnen och mer av arbetsplatsförlagd utbildning. Förlängningen med ett tredje år sågs som en avgörande kvalitetsförstärkning, och utökningen av tiden för allmänna ämnen sågs som nödvändig för att yrkesarbetaren skulle kunna ta nya arbetsuppgifter och vidareutbilda sig i takt med arbetslivets snabba förändring. ÖGY-förslaget kom att vara ett viktigt underlag till 1991 års gymnasiereform (Lundahl 1997).

Historiskt sett har högern/moderaterna och sedermera också folkpartiet konsekvent varit kritiska till en långt gången integration mellan yrkesförberedande och teoretiska utbildningar. De båda partierna gick följdriktigt emot förslaget till gymnasiereform i början av 1990-talet, inte minst därför att gränserna mellan de olika utbildningarna ansågs vara för otydliga, och den teoretiska utbildningens kvalitet därigenom hotades. I 1993 års handlingsprogram slog Moderaterna sålunda fast: *den vällovliga ambitionen att hålla många framtidsvägar öppna länge får inte gå ut över krav och kvalitet på det studieförberedande gymnasiet* (Moderaterna 1993, s. 62). Man har ofta också hävdad, att alla ungdomar inte är lagda för teoretiska studier och att det är ett resursslöseri att de måste läsa mer än vad som behövs för att klara yrket. När borgerliga kritiker starkt kritiserade gymnasiepropositionen, speciellt förlängningen av yrkesutbildningen och de minskande skillnaderna mellan studie- och yrkesförberedande gymnasieutbildningar, kunde den ansvarige ministern Göran Persson därför lugnt luta sig mot stödet från arbetsmarknadens organisationer. Också i en annan fråga fanns det en tydlig skiljelinje mellan de borgerliga partierna och SAF och LO. Medan i synnerhet moderaterna förde fram gymnasial lärlingsutbildning som en attraktiv utbildningsvariant, var intresset på arbetsgivar- och den fackliga sidan ljumt, i synnerhet sedan man följt en försöksverksamhet med sådan utbildning en tid. SAF ansåg att det kunde vara ett alternativ till annan yrkesutbildning, men knappast mer (Lundahl 1997, 1998).

Gymnasiemarknad och ny gymnasiereform

I februari 2007 tillsatte regeringen en enmansutredning för att föreslå en reformerad gymnasieskola där utbildningarna tydligare skulle profileras mot endera studie- eller yrkesförberedelse och innefatta en ”modern och flexibel” lärlingsutbildning. Problembilden i Jan Björklunds direktiv rörde en bristfällig koppling mellan skola och arbete, svårigheter att rekrytera

till olika utbildningsvägar och att många gymnasieelever, särskilt på yrkesprogrammen och på det individuella programmet, inte fullföljer sin utbildning. De borgerliga partiernas kritik av 1991 års gymnasiereform återkom: studie- och yrkesförberedande program beskrevs som alltför homogena, yrkesprogrammen som alltför teoretiska och kunskaperna från de studieförberedande programmen som otillräckliga för högre utbildning. Men det handlade också om styrningsproblem i kölvattnet av decentralisering och marknadsmekanismer: karaktären och kvaliteten på utbildningarna varierade för mycket lokalt (Kommittédirektiv 2007:8. Jfr Lundahl 2008).

Gymnasieutredningens betänkande, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola* (SOU 2008:27), presenterades ett år senare, i mars 2008. Om förslaget, som i allt väsentligt följer direktiven, förverkligas innebär det ett rejält brott mot den utveckling av gymnasieskolan som ägt rum sedan 1960-talet. Det gäller främst den tydliga uppdelningen på tre olika utbildningsvägar där merparten *inte* ger behörighet för högre studier. De yrkesförberedande utbildningarna där ”färdigutbildningen” hittills förutsatts ske på arbetsplatsen ska nu bli direkta yrkesutbildningar, dvs den unge ska ha en yrkeskompetens när han eller hon tar sin gymnasieexamen (också det en nyhet, men något som redan fanns i det reformarbete, Gy 07, som den socialdemokratiska regeringen initierade för några år sedan och som avbröts av den borgerliga regeringen). Detta möjliggörs genom att omfattningen på kärnämnen minskar på de yrkesförberedande programmen men ökar på de studieförberedande programmen, där eleverna skall göras bättre rustade för kraven på högskolenivå. Den gymnasiala lärlingsutbildningen som funnits sedan 1970-talet i olika tappningar, men med minst sagt klen elevunderlag, introduceras nu på nytt, denna gång som en av tre huvudvägar genom gymnasiet. Generellt betonas gymnasieutbildningens strategiska funktion som kompetensförsörjare inom en kommun eller region, och de ungas anställningsbarhet är ett återkommande tema. Det individuella programmet ersätts med ett preparandår inom grundskolan för de elever som bedöms kunna få behörighet för gymnasiestudier inom ett år, medan övriga erbjuds ett individuellt alternativ inom gymnasieskolan. Ett nationellt rådgivande organ för utveckling av gymnasieskolan med avnämningarrepresentation – arbetsgivar- och högskoleföreträdare – föreslås, medan de fackliga organisationerna bara får närvaro- och yttranderätt.

Också detta är ett tydligt avsteg från en mångårig tradition av att arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer medverkar på lika villkor i det här slaget av statliga utbildningsorgan. Titeln på betänkandet till trots (*Framtidsvägen*), innehåller utredningen ingen analys av morgondagens arbets- och samhällsliv respektive krav på kunskaper och kompetens.

Gymnasiet som marknad

Som tidigare nämnts, förändrades spelplanen för skolor och annan offentlig verksamhet drastiskt i början av 1990-talet, när mål- och resultatstyrning, new public management och marknadslösningar på allvar introducerades. Gymnasieskolan är sannolikt den del av utbildningsväsendet som påverkats starkast av marknadslösningarna och den ökade lokala friheten. Några exempel kan ges: Andelen gymnasiala friskolor steg från 2% 1995/96 till 17% 2007/08 (Skolverket 2008). Som en konsekvens av detta och att kommunerna numera fritt kan etablera och bjuda ut gymnasieprogram bedrivs det en aggressiv marknadsföring för att locka ungdomar till gymnasier och program med hjälp av mer eller mindre seriös information och en flora av lockmedel. Fostran till entreprenörskap har blivit ett alltmer framträdande inslag i ungdomsskolan (Mahieu 2006). Offentliggörandet av skolprestationer bidrar till etableringen av en gymnasiemarknad genom att vissa föräldrar söker ”de bästa” utbildningarna för sina barn. Elevers val till olika gymnasieskolor och program tenderar leda till att lågstatusskolor utkristalliserar sig till ”billighetsalternativ” för de elever utan ”köpkraft” som saknar motivation och betyg (Korp 2006). Aktuell forskning har vidare påvisat en tendens till betygsinflation i konkurrensutsatta gymnasieskolor (Wikström & Wikström 2005). Till detta kan läggas, att kommunernas övertagande av arbetsgivaransvaret för lärar- och annan skolpersonal har medfört att de alltmer använder löner och andra villkor för att konkurrera om lärare.

Gymnasieutredningens förslag syftar i vissa avseenden till en starkare central styrning av kurs- och programinnehåll mot utbildningens huvudinriktning (yrke/yrkesområde resp högre studier), främst genom examensmålen och genom att införa ett gemensamt regelverk för kommunala och fristående gymnasieskolor. Också utbildningsminister Jan Björklund har uttryckt farhågor för att marknadsstyrningen och den lokala friheten gått för långt.

Jag är inte kritisk mot att eleverna ska ha valmöjligheter. Jag är inte kritisk mot konkurrensen. Men när de här tre systemen med lokal bestämmanderätt över utbildningar, valfrihet och konkurrens samtidigt samverkar har det lett till vissa inslag som vi inte tycker är bra. (---) valfriheten ska vara mellan utbildningar och utbildningsinriktningar som alla har höga krav (Utbildningsdepartementet 2008).

Gymnasiet och parterna i början av 2000-talet – en annan historia?

LO och Svenskt Näringsliv har på var sitt håll uppmärksammat följt utvecklingen av gymnasiet så som det utformades på 1990-talet, bl a i en rad undersökningar. År 2003 och 2004 företog Svenskt Näringsliv en intervjustudie bland elever i årskurs nio om deras gymnasieval (Svenskt Näringsliv 2004). LO drev 2004-06 ett större projekt om de yrkesinriktade gymnasieprogrammen, som resulterade i totalt sju delrapporter (LO 2006). Det arbetet, liksom en uppföljningsstudie av 9.000 personer tre år efter gymnasiets slut utgjorde en grundval för en rapport tillsammans med Lärarnas Riksförbund (LR) om yrkesutbildning (LO och LR 2007). Med start 2007 undersöker Handelsns Utredningsinstitut på uppdrag av Svenskt Näringsliv utbildningsväsendet med *utbildningssystemets roll som kompetensförsörjare och tillväxtmotor* i fokus. Fem rapporter ska utges, varav tre utkommit, däribland en om gymnasiet (Prochazka & Bergström 2007). De problem med utvecklingen som framkommer i utredningarna och som de båda organisationerna sett sammanfaller delvis: det är bekymmersamt att en hög andel elever inte blir klara med sin gymnasieutbildning inom föreskriven tid. Ungdomarnas gymnasieval är problematiska, eftersom de i alltför hög grad bygger på osaklig information och erbjudanden och alltför litet på utbildningens kvalitet och arbetsmarknadens behov av kompetens. Det är ett problem att många ungdomar väljer att "konsumera" t ex en media- eller estetisk utbildning snarare än att se till dess gångbarhet på arbetsmarknaden. Båda parter kräver en höjning av gymnasieutbildningens kvalitet (se t ex LO och LR 2007, Svenskt Näringsliv 2008c). Den arbetsplatsförlagda utbildningen behöver förstärkas och samverkan mellan skolan och arbetslivet utvecklas. Studie- och yrkesvägledningen är viktig, men har fått en alltför undanskymd ställning och behöver utvecklas (se t ex LO 2006, LO 2008, och Svenskt Näringsliv 2008 a, b, c). – Här kan tilläggas, att Svenskt Näringsliv i december 2007 öppnade webbplatsen

Gymnasiekvalitet.se med vägledning om utbildning och arbetsmarknad till grundskolelever som ska välja gymnasieutbildning (SAF 2008b).

Dessa problembilder liknar de som finns i Björklunds utredningsdirektiv och i gymnasieutredningens förslag. Till skillnad från Björklund och de borgerliga regeringspartierna är både LO och Svenskt Näringsliv svala till tanken på en lärlingsutbildning som ett separat huvudspår. Man vill snarare se lärlingsutbildningen som en variant av gymnasial yrkesutbildning med förlängd arbetsplatsförlagd utbildning, och man är direkt negativ till att se den som en lösning för elever som saknar motivation, en koppling som t ex folkpartiet förde fram i valrörelsen 2006. *Inför lärlingsutbildningar och yrkesutbildningar som är inriktade mot yrkesämnen som alternativ för skoltrötta elever* (Folkpartiet 2006).

Synen på gymnasie marknaden

Även om både LO och Svenskt Näringsliv således uttrycker farhågor för oseriös marknadsföring till följd av ökad konkurrens om eleverna, är det uppenbart att LO vidhåller en klart mer kritisk inställning till olika slags marknadsinslag än Svenskt Näringsliv, och därför vill att staten, i samverkan med arbetsmarknadens parter, ska ta ett större ansvar för utbildningens inriktning, innehåll och kvalitet (LO 2008 b). Svenskt Näringsliv är inte berett att göra några större avsteg från sin huvudlinje att marknaden och konkurrensen i allt väsentligt är av godo och att statlig reglering bör hållas nere. Remissvaret på gymnasieutredningens förslag genomsyras av ett sådant tänkande. Svenskt Näringsliv framhåller här att flexibiliteten måste vara fortsatt stor och t o m öka på gymnasieskolans område; man vill avreglera tidsanvändningen även i de kommunala skolorna och inte gå motsatt väg som föreslås i utredningen, nämligen att inskränka friskolornas frihetsgrader i detta avseende. Man värjer sig mot den uppstramning av gymnasieutbudet som utredaren föreslår och menar att det måste gå att uppfylla målen även utanför de nationella programmets ram. Kvalitet och "kvalitetskonkurrens" får fungera som nyckelbegrepp:

Vi anser också, till skillnad från utredningen, att det bör vara möjligt av konkurrensskäl att etablera efterfrågade utbildningar. En väl fungerande kvalitetskonkurrens mellan olika alternativ leder på sikt till att bättre lösningar slår ut sämre och därmed till en gymnasieskola av högre kvalitet. (Svenskt Näringsliv 2008 a, s 6).

Här måste man hålla i minnet att Svenskt Näringsliv inte bara har denna uppfattning rent principiellt-ideologiskt. Man organiserar också en snabbt växande bransch av fristående gymnasieskolor, som står för en substantiell andel av gymnasieutbudet med annan inriktning än de nationella programmen. Det är en bransch som fortfarande kännetecknas av ett mycket spritt ägande med små, enstaka friskolor, men man kan notera ett stegrat intresse för att starta nya fristående gymnasier i aktiebolagsform, en tilltagande koncernbildning och stora vinster i förhållande till omsättningen. När den förra gymnasiereformen stod vid dörren i början av 1990-talet, var friskolor fortfarande en marginell företeelse, vars verksamhet SAF inte på samma sätt behövde ta hänsyn till.

”Framtidsvägen” – en väg för framtidens gymnasium?

Jag har redan gått in på LO:s och Svenskt Näringslivs inställning till en del av gymnasieutredningens förslag. Någon fullständig genomgång och jämförelse i övrigt har jag inte för avsikt att göra. Här ska jag främst beröra förslaget att sära på gymnasiet i tre delar, något som innebär en tydlig kursändring i förhållande till de senaste fyrtio årens utveckling. En aspekt av detta förslag som väckt särskild oro och uppmärksamhet är att endast de studieförberedande programmen ska ge behörighet till högre utbildning. Utredaren föreslår att elever på yrkesinriktade program och lärlingsutbildningen ska kunna läsa extra kurser för att nå sådan behörighet. Svenskt Näringsliv ställer sig i sitt remissvar bakom förslaget, men understryker att eleverna måste ges rätt till sådan utökning av programmet för att yrkesutbildningarna inte ska uppfattas som återvändsgränder (Svenskt Näringsliv 2008a). Man anar alltså en oro hos Svenskt Näringsliv för att näringslivet inte ska förmå att rekrytera studiemotiverade elever om yrkesprogrammen får en sådan framtoning. Detta kan i sin tur relateras till behovet av att stärka de svenska företagens internationella konkurrenskraft genom en hög kompetensnivå och omställningsförmåga hos de anställda, argument som var framträdande vid den förra reformen och som betonas i Svenskt Näringslivs nuvarande utbildningspolicy (Svenskt Näringsliv 2008c). I mer inofficiella sammanhang framkommer direkt kritik från Svenskt Näringsliv till regeringens beställning av ett tredelat gymnasium och den slopade högskolebehörigheten för de yrkesinriktade programmen – kraven bör inte sänkas, menar man.

Hur förhåller sig då LO? Går man till beslut från LO-kongressen i oktober 2008 eller till LO:s remissvar på utredningen är saken klar; man står fast vid den linje man drivit under många år när det gäller behovet av goda allmänskunskaper både för att klara dagens och morgondagens arbetsuppgifter och för att kunna vara en aktiv medborgare. LO accepterar inte en sänkning av nivån och omfattningen på kärnämnen så att yrkesprogrammen inte längre ger allmän behörighet till högskolan. I remissvaret konstateras:

För vissa av yrkesprogrammen kommer inte tillräckligt med tid att avsättas för gymnasiegemensamma ämnen. LO:s bestämda uppfattning är att alla gymnasieprogram ska ge grundläggande behörighet till högskolan (LO 2008a, s 3).

I kongressbeslutet slår LO lika tydligt fast att *LO verkar för att alla program i gymnasieskolan ger behörighet till högskolestudier.*

Mot denna bakgrund ter det sig förvånande att en ledande LO-företrädare, numera chefen för LO:s näringslivsenhet och tidigare utredare av bl a yrkesutbildningsfrågor Irene Wennemo, i en debattartikel ”Nya gymnasiet blir bra” i Sydsvenskan i september 2008 tillsammans med SACO- och LR-ordförandena så reservationslöst gick till försvar för gymnasieutredningens förslag till ökade skillnader mellan yrkes- och högskoleförberedande program. Frågan om allmän behörighet till högre utbildning berördes över huvud taget inte i artikeln.

Det finns de som väljer att kritisera förslaget till en ny gymnasieskola. Det nya gymnasiet anses bygga in återvändsgränder och sortera eleverna. När man lägger så stort fokus på detta väljer man att blunda för de stora problem som gymnasiet har. LO, Saco och Lärarnas riksförbund, bland många andra, är positiva till stora delar av det nu liggande gymnasieförslaget. Vi ser det som en uppgradering av dagens gymnasium så att det bättre svarar mot behoven från eleverna av att få en användbar utbildning som arbetslivet efterfrågar. Farhågorna för att det nya gymnasiet skulle cementera ungdomars tidiga livsval, så att de skulle ha svårt att senare byta inriktning, kan vi förstå. Men vi menar att fördelarna med reformen uppväger. Att dela gymnasieskolan i en yrkesförberedande och en högskoleförbe-

redande del behöver inte betyda att det blir svårare att byta väg i livet. Tvärtom kan det till och med bli enklare (---) (Sydsvenskan 14 september 2008).

I en debatt om gymnasiereformen i Örebro den 1 oktober 2008, uttryckte Irene Wennemo ånyo sitt stöd för utredningsförslaget och argumenterade mot den integrationssträvan som fram till nu varit LO:s – utan att explicit tala om LO.

Slutord

Den heltäckande analysen av Svenskt Näringslivs och LO:s utbildningspolitik på 2000-talet är ännu inte gjord – det skulle kräva ett eget forskningsprojekt. Men redan en genomgång av de båda organisationernas viktigare uttalanden, debattartiklar, remissvar och program rörande gymnasieutbildningen, visar att det nära partssamarbete som föregick den förra gymnasiereformen saknar en motsvarighet och att vägvalen ifråga om den nya gymnasiereformen skiljer sig en hel del dem emellan. Till viss del kan man dock peka på en kontinuitet och fortsatt samsyn, och min hypotes är att denna samsyn hade kunnat vara större om t ex Arbetsmarknadens Yrkesråd hade haft den roll av gemensam plattform idag som den hade under 1980- och början av 1990-talet, eftersom parterna ideologiskt inte står längre från varandra nu än då – snarare tvärtom. Men till skillnad från för 20 år sedan driver man inte gemensamt frågorna, och de särskiljande dragen kan därmed få komma till uttryck starkare än då. En annan viktig skillnad utgörs av framväxten av en friskolesektor, vars intressen Svenskt Näringsliv måste försvara. Ytterligare en skillnad är att man idag kan urskilja klyftor inom LO mellan en linje som i princip välkomnar utredningsförslaget till en tidigare och tydligare uppdelning av de unga på skilda gymnasievägar och den linje som LO sedan lång tid tillbaka förfäktat, och som fick genomslag i 1991 års gymnasiereform: få och breda ingångar och kärnkunskaper som gav allmän behörighet till högre studier. LO:s vägval i utbildningsfrågorna blir därför särskilt intressanta att följa i det kommande.

Lisbeth Lundahl är professor i pedagogiskt arbete vid institutionen för Barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning

vid Umeå universitet. Hennes forskning rör utbildningspolitik, ungdomspolitik och ungas övergångar mellan skola och utbildning. Lisbeth Lundahl leder bland annat projektet ”Gymnasiet som marknad (2008-2010)” med medel från Vetenskapsrådet.

REFERENSER

- Allians för Sverige (2006). Fler i arbete – mer att dela på. <http://www.alliansforsverige.se/valmanifest2006.pdf>. Hämtad 2008-07-22.
- Broadly, D (2001). Studier av högskolan och gymnasieskolan som fält. Forskningsprogram 2002-2004. *Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi nr 28*. SEC, ILU, Uppsala universitet.
- Esping Anderson, Gösta (1988). *Jämlikhet, effektivitet och makt* (Equality, Efficiency and Power). Misgeld, K; Molin, K & Åmark, K, red (1988). Socialdemokratin samhälle. SAP och Sverige under 100 år. Stockholm: Tidens förlag
- Folkpartiet (2006). De tio största problemen i svensk utbildningspolitik. *Rapport 2006-08-15*.
- Kommittédirektiv 2007:8. *En reformerad gymnasieskola*.
- Korp, H (2006). Lika chanser på gymnasiet? En studie om betyg, nationella prov och social reproduktion. *Malmö Studies in Educational Sciences*, No. 24, Malmö högskola: Lärarutbildningen.
- LO (2006). *Vägar till arbetslivet Slutrapport till LOs representantskap 2006-05-18 av LOs förbundsgemensamma projekt om de yrkesförberedande programmen i gymnasiet* (ansvarig: Ulla Lindqvist, projektledare: Thomas Hagnefur). [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unid-View/D47D6555E4DFEE9CC12571720031E702/\\$file/vagartillarbeitslivet060424.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unid-View/D47D6555E4DFEE9CC12571720031E702/$file/vagartillarbeitslivet060424.pdf).
- LO (2008 a). Remissvar på Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola SOU 2008:27, 2008-07-14. Dnr 20080264.
- LO (2008 b). Fackliga strategier för fler jobb och bättre jobb. Reviderade riktlinjer efter beslut på LOs 26:e kongress 2008. [http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidview/5E5E605CA984AB31C12574A30004B1298/\\$file/Kongress2008_5_strategier_rev2.pdf](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidview/5E5E605CA984AB31C12574A30004B1298/$file/Kongress2008_5_strategier_rev2.pdf). Hämtad 2008-11-22.
- LO och LR (2007). *Vägval för yrkesutbildningen. En gemensam rapport från LO och Lärarnas Riksförbund*. Stockholm: LO och Lärarnas Riksförbund.
- Lundahl, Lisbeth (1997). *Efter svensk modell. LO, SAF och utbildningspolitiken 1944-1990*. Umeå: Borea.
- Lundahl, Lisbeth (1998). *Fortfarande den svenska utbildningspolitikens styvbarn? Debatten om den gymnasiala yrkesutbildningen i Sverige under 1990-talet*. TNTEE Publications, 1 (1), 5-17.
- Lundahl, Lisbeth (2007). *Gymnasiet som marknad*. Projektansökan till Vetenskapsrådet. Dnr 2007-3579.
- Lundahl, Lisbeth (2008). Skilda framtidvägar. perspektiv på det tidiga 2000-talets gymnasiereform. *Utbildning och demokrati*, 17(1), 29-51.

- Lundström, Ulf (2008). *Upper secondary school as a market: Perceptions of the market competition*. Paper till NFPP-konferens i Trondheim mars 2009.
- Mahieu, R (2006). Agents of Change and Policies of Scale. A Policy Study of Entrepreneurship and Enterprise in Education. *Doktorsavhandlingar i pedagogiskt arbete* Nr 9 2006. Umeå: Umeå Universitet.
- Moderaterna (1993). *Handlingsprogram*. Stockholm: Moderaterna.
- Proposition 1990/91:85. *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*.
- Prochazka, Nora & Bergström, Fredrik (2007). *Utbildning som bransch – en analys av gymnasieskolan*. Stockholm: AB Handelns Utredningsinstitut (HUI).
- Skolverket (2008). Elever i gymnasieskolan läsar 2007/08. Tabell 1: Elever och skolor läsåret 2007/08. http://www.skolverket.se/content/1/c6/01/12/61/Samtliga%20skolformer_Elever_Riksniv%E5_Tabell1webb.xls. Hämtad 2008-11-25
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Svenskt Näringsliv (2004). *Vägvalet 2004. En undersökning om ungdomars val till gymnasiet*, oktober 2004. http://www.svensktnaringsliv.se/multimedia/archive/00007/V_gvalet_2004_7715a.pdf. Hämtad 2008-11-20.
- Svenskt Näringsliv (2008a). Remissyttrande: Betänkandet Framtidsvägen, SOU 2008:27, 2008-06-26. SN Dnr 119/2008.
- Svenskt Näringsliv (2008b). Hemsidan Gymnasiekvalitet.se. <http://www.gymnasiekvalitet.se/About.aspx>. Hämtad 2008-11-25.
- Svenskt Näringsliv (2008c). *Bättre utbildningskvalitet för starkare konkurrenskraft*. <http://www.svensktnaringsliv.se/skola/article24648.ece>. Hämtad 2008-11-15.
- Utbildningsdepartementet (2008). Presskonferens om gymnasieutredningens förslag, 31 mars 2008. <http://www.regeringen.se/sb/d/10346/a/101797>. Hämtad 2008-07-20
- Wikström, C & Wikström, M (2005). Grade inflation and school competition: an empirical analysis based on the Swedish upper secondary schools. *Economics of Education Review*, 24, 309-322.

Hållbar utveckling kräver nyttänkande

AV KARL-HENRIK ROBERT

Vår jord har ändliga resurser, men inom näringslivet tycks insikter om detta saknas. För att ändra perspektiv krävs nya kunskaper och en ny typ av företagare. Det är en pedagogisk utmaning.

Hållbar utveckling handlar om att planera för framtiden om vi skall få någon. Det är en krävande och komplex uppgift som kräver att vi, främst våra beslutsfattare och ledare, lär sig systemtänkande. Att sprida kunskaper som bygger på ett robust systemtänkande är en gigantisk pedagogisk utmaning. För att få överblick och veta vilka frågor man måste ställa, krävs nya kunskaper. De finns idag, men måste spridas snabbt till såväl universitet och skolor, som till beslutsfattare. Med borgmästaren i Whistlers, Kanada, ord: ”Kunskapen om hur man definierar hållbarhet och gradvis tar sig dit, bygger på ett regelsystem som borde vara minst lika känt som reglerna i fotboll”.

Ett hållbart samhälle, såväl som en hållbar organisation, driver inte en ekonomi som bidrar till att systematiskt erodera den sociala och ekologiska väv på vilken hela samhället är uppbyggt. Ingen trend kommer att ställa högre krav på strategiskt ledarskap än denna utmaning. Själv ordet strategi’ förutsätter först och främst att man kan definiera målet, i det här fallet hållbarhet, och därefter att man är skicklig på att lägga upp vägarna dit. Morgondagens guldgrävare är de som först lär sig producera mat, hus, kläder, elektronik, och trafiksystem på ett hållbart sätt. Det betyder att kunskapen om hur det borde gå till att tjäna sig själv och samhället och naturen samtidigt, borde spridas nästan av sig själv med

vindens hastighet.

Men många ledare och chefer lever ännu kvar i den gamla industritraditionen då världen fortfarande var stor i förhållande till det växande mänskliga samhället. De tror fortfarande att social och ekologisk hållbarhet främst handlar om värderingar och att den strategiska utmaningen ligger i att försöka bli 'belönad av marknaden och av de röstande medborgarna' genom att visa upp bättre värderingar än andra. Medborgare och kunder skulle med ett sådant synsätt vara beredda att betala mer för produkter och tjänster som inkluderar 'miljö' och 'socialt ansvar' i kvalitetsbegreppet, och de skulle vara beredda att gå med på politiska beslut i allmännyttans namn trots en mängd uppoffringar i egen bekvämlighet och handlingsfrihet. Investeringsviljan hos respektive organisationer att vara proaktiva skulle i sin tur stå i proportion till den marginal man kan tänkas få ut på marknads goda vilja. Att riskera firman genom att satsa hårdare än så skulle det däremot inte finnas utrymme för.

Det finns två stora kunskapshål hos dagens ledare i näringsliv och politik, och hos dagens ägare av stora bolag:

De har vanligen bara ytliga kunskaper om hur egennytta i att vara proaktiv ser ut. Som jag skall återkomma till mer i detalj, handlar det inte främst om PR, utan om att *spara* resurser, t ex energi, som ryckvis kommer att bli *mycket* dyrare. Framtida kostnadsökningar som *måste* inträffa, rör sig om helt andra dimensioner än dagens ekonomer pratar om. Och det handlar om att *byta* sådana material och energikällor som man inte skall spara på, utan helt fasa ut. Först därefter kommer sannolika vinster även från PR och anseende, som säkert också kommer att må bra av skickligt sparande och bytande. Sparande och bytande hänger också ihop på ett strategiskt sätt. Den som skickligt lär sig spara, är den som sen har råd att byta. Nya energikällor och material är ju ofta dyrare i början, innan produktionsvolymerna gått upp.

Sedan man lärt sig hur egennytta egentligen ser ut, måste man också lära sig *hur* det går till att skörda egennytta på ett framsynt sätt. Vilka energiformer, material och tjänster har den största framtidspotentialen? Hur ser principerna för en sådan bedömning ut? Hur kan man lära sig att gradvis utveckla sin verksamhet genom sparande och bytande för att skörda framtidspotentialen? Att förstå nödvändigheten av ett framtidsmål,

men inte förstå hur det kan gå till att ta sig dit, är ett starkt incitament att vilja sticka huvudet i sanden.

Tillsammans leder kunskapen om de här bristerna till en spännande insikt. Det är inte främst brist på vare sig begåvning eller etik som är ledarskapets största utmaning. Det är brist på kompetens!

Egentligen vet de flesta, innerst inne, vad ”icke-hållbarhet” betyder. Frågar man människor om de tror att skogarna och mångfalden och åkermarken och grundvattnet slutat att minska på global nivå, vet de vanligen svaret. Och frågar man om de tror att växthusgaser och tungmetaller och svårnedbrytbara kemikalier slutat att öka i koncentration, vet de fortfarande svaret. I dag rör sig det globala mänskliga samhället djupare och djupare in i en ”tratt” av minskande möjligheter att upprätthålla välfärden och i slutänden civilisationen som sådan. Hela vårt livsrum, biosfären, exponeras för allt högre koncentrationer av ”materia som blir över” det vill säga avfall och molekylsopor, mindre och mindre områden av bibehållna ekosystem, och krympande mångfald. Samtidigt ser vi en utveckling mot allt färre hälsosamma kulturer där människor är sammanhållna genom tillit till varandra och genom levande ’berättelser av mening’. När själva meningen med samvaron människor emellan blir alltmer karaktärlös leder det till onda cirklar. Ju sämre vi mår socialt, desto mer individfokuserad blir vår kultur, desto sämre blir vår moral att gemensamt göra något åt naturen, desto sämre mår naturen, och desto svårare blir det att skapa tillit till framtiden och varandra.

I dag är de flesta organisationer direkt eller indirekt djupt indragna i att själva vara del av problemet. De är för sin försörjning just nu *beroende* av att systematiskt *bidra* till ökande sopor och molekylsopor, fysiskt intrång på ekosystem och till att den sociala väven undermineras. Snart kommer vi kanske att vara 9 miljarder människor på jorden, som skall lägga bud på det återstående sociala och ekologiska resurskapitalet i biosfären. Nu kommer den retoriska frågan: Vad kommer resurserna att kosta längre fram i tratten, allteftersom vi förlorar resurserna och allteftersom vi blir fler som skall bjuda på det som finns kvar? Vad kommer energin att kosta allteftersom vi tvingas investera i nya energisystem, samtidigt som utvecklingsländerna, med sina rättmätiga krav kommer att öka efterfrågan? Plötsliga finansiella kriser kommer att vara kopplade till ryckvisa kostnadsökningar för energi och andra naturresurser, sophertering, försäkringar,

skatter, minskad lojalitet och produktivitet hos personal, och missriktade investeringar. Och vise versa. Systematisk innovation och design i riktning mot trattöppningen, dvs som syftar till mänskliga tjänster *utan* att bidra till trattväggens lutning, innebär systematiskt mindre risk för de ryckvisa kostnadsökningarna och större chans att kapitalisera nya produkter och tjänster. Dagens så kallade finanskris handlar inte bara om vissa felgrepp i den politiskt-kamerala administrationen av finanssektorn. Den handlar i minst lika stor utsträckning om en jättebubbla, dvs att inkompetenta ledare har skrivit upp värdet av produkter och tjänster och bolag utan att de egentliga resurskostnaderna och skadorna för att åstadkomma ”värdet” har bokförts. Helt enkelt för att de inte har kompetensen. De har därigenom skadat inte bara alla gräsrötter och deras privatekonomier, utan även sig själva.

Dynamiska entreprenörer kommer att få ett försprång

Det riktigt intressanta är, att sedan man väl förstått trattodynamiken förstår man också att man kan kapitalisera proaktivitet även om samhället i sin helhet till slut går under i den icke-hållbara utvecklingen. Även om vi skulle vara på Titanic, så är proaktivitet ändå en bra strategi för det erbjuder en förstaklassbiljett ända tills det bittra slutet. Priserna kommer fortfarande att bli högre och högre på sådant som det blir allt mindre av, och människor kommer fortfarande att vilja betala för nya och smarta sätt att erbjuda mat, kläder, hus, transporter och kultur. Men proaktivitet är bättre än så, eftersom goda exempel brukar leda till efterföljd. Man ökar inte bara sina egna chanser, utan samhällets.

I det här perspektivet är det nästan patetiskt att se hur ledare från många organisationer skriver debattartiklar och betalar lobbyister för att sprida det kanske vanligaste missförståndet: ”Hållbar utveckling är nog bra, men bara ifall alla gör det samtidigt för annars får vi som satsar konkurrensmässiga nackdelar”. De har inte tänkt sig in i systemets dynamik, och de har inte dragit några historiska slutsatser heller. Har tidigare paradigm förändringar i mänskligheten någonsin inletts på så sätt att vi vaknat upp en morgon till det stora globala superbeslutet? Eller har det skett genom dynamiska entreprenörer som visar hur det går till, dvs sådana människor som vet att tjäna pengar i det gamla paradigmet samtidigt som man rör sig mot det nya? Men det kanske viktigaste att tänka på är som sagt att

motståndet brukar ledas av människor som är både begåvade och etiska och gillar sina barn. De är helt enkelt inkompetenta inför vår tids stora utmaning. De förstår inte hotbilderna i det stora systemet trots att deras egna organisationer är helt beroende av detta system. Följaktligen har de ”otur” hela tiden. ”Vem kunde förutse att freoner skulle bli förbjudna? Vem visste att fossila bränslen så snart skulle få vanrykte och bli så dyra?”. Svaret är att det fanns människor som förstod detta, och som gjorde något i god tid och nu står som vinnare. Hur detta fungerar har vi visat såväl teoretiskt som i djupundersökningar av företag, men också genom att ha följt ett antal positiva exempel på företag och kommuner där beslutsfattarna har skaffat sig kompetensen. Och sen haft ”tur”.

Den vanligaste metoden för planering, ’forecasting’, är som huvudsaklig eller enda planeringsmetod ganska meningslös för strategiskt hållbar planering. Forecasting betyder att försöka förutse framtiden med utgångspunkt från dagens antaganden och trender och att försöka ’fixa’ de problem vi då kan förutse. Men komplexiteten i systemet ’människan i företaget i samhället i biosfären’ är så stor att planering med utgångspunkt från trender är det perfekta sättet att lösa ett problem genom att uppfinna ett annat. Ett exempel är när vi introducerade freonerna för att ersätta den starkt irriterande gasen ammoniak som köldmedium i kylskåp, för att därefter upptäcka att vi hade börjat erodera det livsuppehållande ozonlagret. Ett annat är att bilmarknaden önskat större och mer bränsleslukande bilar tills det blev trendigt att t o m köra jeep i städerna. Många bilproducenter hängde på, trots att varningsklockorna har ringt sedan decennier. I sina forecasting-modeller försökte de lugna motståndet från miljörelsen genom att göra effektivare bilmotorer, men jeepägarna har tagit ut effektiviteten i snabbare acceleration, inte i minskad bränsleförbrukning. Det kallas för ”reboundeffekt” och är mycket vanligt vid forecasting planering. Och idag står som bekant Ford och GM på ruinens brant. Strategisk hållbar utveckling innebär det motsatta, nämligen att man föreställer sig *en noggrann principiell definition av hållbar framgång i framtiden*, och att man sedan planerar systematiskt för att nå dit. Men hur kan vi definiera framgång i framtiden? Ingen kan se in i framtiden, sa Albert Einstein. Men vi kan uppfinna den, lade han till.

Det Naturliga Steget, som grundades 1989, har drivit en internationell

vetenskaplig konsensusprocess som syftar till att utveckla en rigorös teori för hållbar planering och att dra dess konsekvenser inom olika samhällsområden. Vi har presenterat den i ett format som går att tillämpa rent konkret vid strategisk planering och för att ta fram de verktyg som behövs. Metoden bygger på grundprinciper för social och ekologisk hållbarhet såväl som grundläggande riktlinjer för processen att dels utveckla ekonomiskt attraktiva målbilder dels att strategiskt närma sig sådana målbilder. Det är en övergripande planeringsmetodik för innovativ planering och tacklar problemen vid dess grundorsaker snarare än att lappa på det som är feltänkt från början. Metoden öppnar upp för en rik mångfald av organisationskulturer och tekniska lösningar. Att föreställa sig framgång i framtiden, definierad hela vägen ner till grundläggande principiell nivå, och att sedan planera systematiskt för att nå dit kallar vi ”backcasting från principer” (i motsats till ”forecasting från trender”). Metoden är utvecklad för att åstadkomma framgången på ett *strategiskt sätt*. Det betyder att identifiera sådana investeringar som inte bara utgör en god chans för att få bra återbäring på ekonomiskt, socialt och politiskt kapital, utan *också* lägga grunden för sådana investeringar i morgon. Tankemetodiken liknar schack. Spelaren vet inte från början exakt hur schackmatt kommer att se ut, eftersom förutsättningarna ändras efter spelets gång. Men den duktige spelaren vet ändå hur man gradvis kan driva spelet mot ett principiellt utfall, samtidigt som man är såväl ekonomisk med sina pjäser som insiktsfull när man offerar dem. *Våra visioner bör innehålla mycket mer än hållbarhet, men lägger man sina visioner utanför de gränser som sätts av hållbarhetsprinciperna kommer man att misslyckas finansiellt, socialt, och ekologiskt.*

Vilka är utmaningarna för ledarskap och management?

I dagens ofta stressfyllda tillvaro, präglad av konkurrensmässigt språkbruk och tänkesätt, känner sig många ledare alltför pressade för att delta i eftertänksamma samtal om organisationens överlevnad på medellång till lång sikt. Kvartalsrapporterna tar plats på bekostnad av forskning och utveckling i ett hållbarhetsperspektiv. Även ledare som jobbar aktivt med etik och försöker vara framsynta när det gäller de stora frågorna saknar ofta en metod för att göra detta på ett strategiskt och systematiskt sätt. De har ibland vaga eller rörliga bilder av hållbarhetsbegreppet, och är

osäkra på hur dessa bilder berör de finansiella aspekterna av organisationens verksamhet. Det leder till inkompetens när det gäller den största utmaningen som mänskligheten någonsin har exponerats för, inkluderande några vanliga missförstånd. Moderna ledare tror ofta att:

- hänsyn till hållbarhetsfrågor automatiskt måste innebära ett fokus på lång sikt på bekostnad av konkurrenskraften på kort sikt, men verkligheten talar snarare för det motsatta; strategiskt tänkande betyder att se till att de kortsiktiga investeringarna kan fungera som plattformar för det längre perspektivet, vilket stödjer kreativitet, bra lösningar och konkurrensfördelar i alla tidsskalor.
- ”miljöfrågor” bara betalar sig i den stund marknadens aktörer förstår frågorna och därtill går med på högre priser från organisationer med bra etik, men verkligheten är en annan; det största strategiska skälet till hållbar planering är att *undvika kostnadsökningar* och att vara *innovativa* gentemot morgondagen. Störst risk att drabbas löper de organisationer som bidrar mest till att bryta grundprinciper för hållbarhet – alldeles oavsett om de exakta skadeverkningarna i de sociala och ekologiska systemen är kända idag eller blir det först i morgon.
- hållbarhetsaspekterna på marknaden är så komplexa att bara experter förstår sig på dem, men verkligheten är återigen en annan; experter är visserligen ofta kunniga inom sina specifika områden, men är vanligen amatörer när det gäller att ha strategisk överblick över helheten och dess framtid vilket är ministrars, chefers och styrelsers huvudsakliga ansvars- och kompetensområde. Det ansvaret bör *inte* överlämnas till experter eller andra.

Och här kommer det stora pedagogiska uppdraget: Ledarna måste själva skaffa sig den strategiska överblicken och kompetensen. Men idag sitter de ofta i olika samtalsgrupperingar där de försöker överlåta ansvaret på forskare och experter som inte är duktiga på ledarskap i riktning mot hållbarhet, även om de är duktiga på andra saker. Det vimlar av nätverk, kommissioner och olika samtalsgrupper, där ledare som är amatörer på strategiskt tänkande i hållbarhetsfrågor, pratar med experter som är amatörer på strategiskt tänkande i hållbarhetsfrågor. Utan ett gemensamt språk, eller mental modell för att hålla reda på den stora kartbilden, leder detta till pratklubbar. Det leder i sin tur till alldeles för små och otillräckliga

åtgärder – en miljöbil där, någon liten extra grön skatt där, vilket på sin höjd leder till att vi föröder det sociala och ekologiska systemen något långsammare. Detta är en utmaning av Churchilldimension till dagens ledarskap.

Det Naturliga Steget blev först känt inom affärsvärlden. Många affärsdrivande företag vände sig till Det Naturliga Steget för tjugo år sedan, ofta på grund av kriser – finansiella, konkurrensmässiga eller sådana som berodde på olika former av tryck från aktörer som politiker, offentliga institutioner och Greenpeace. Exempel är IKEA, Electrolux, McDonalds, och Scandic Hotel. Nu arbetar vi över hela världen med företag också i rederi- och byggbranschen, energibolag samt med materialproducenter som har börjat inse att de behöver en bättre förståelse för hållbarhetsaspekterna för att undvika växande bekymmer och kostnader i samband med sådana. Ett exempel är Norsk Hydros division 'Hydro Polymers', en av de största PVC-producenterna i norra Europa. Efter årtal av erfarenheter av bråk med Greenpeace och ökande hotbilder även från lagförslag inom EU, har bolaget övergivit en tidigare försvarsposition till att lägga upp kursen mot ett mål som är hållbart ända ner på grundläggande principiell nivå. De har förstått att reaktioner på kriser är mycket dyrare i längden för alla parter än att tänka systematiskt och strategiskt från början. Det som kanske är särskilt spännande med Hydro Polymers är deras öppenhet och deras strategiska upplägg att utmana hela sin industrisektor att utvecklas på samma sätt. För att kunna ta ansvaret fullt ut har de dragit in sin leverantörskedja i dialogen och gör affärer med såväl leverantörer som kunder under mottot: ”Hur kan vi hjälpa varandra att ta strategiska systematiska steg mot hållbart producerade och hanterade plaster, och samtidigt dra in tillräckligt med resurser för att fortsätta utvecklingen?”

Det Naturliga Steget över till kommuner

Metodikerna att först utveckla en allmängiltig principiell definition av hållbarhet, och sedan utveckla strategiska riktlinjer för att ta sig dit, kan man använda även för att analysera samhällssektorer som t ex jordbruk, skogsbruk, gruvnäring, energi m m. Eftersom såväl sektorer som enskilda organisationer kan analysera sina respektive utmaningar och möjligheter med samma principiella upplägg, passar metodiken utmärkt för planering i kommuner och regioner. Aktörerna kan på det här sättet jämföra

sina utmaningar och möjligheter mot samma övergripande, principiella, metodik. Med en sådan gemensam mental modell kan kommunen börja agera handledare för att hjälpa aktörerna inom samma geografiska område att hjälpa varandra. Utvecklingen på den arenan började i Norrland, där Övertorneå blev landets första ”ekokommun”, det vill säga en kommun som systematiskt arbetar mot grundprinciper för hållbarhet. Efter spridning söderut uppstod så småningom den svenska ekokommunrörelsen (SEKO), som idag räknar sjuttio kommuner där respektive kommunstyrelser har anammat grundprinciperna för hållbarhet som ledstjärna. Idag har deras exempel spritts internationellt, och vi har exempel på kommuner och regioner som planerar systematiskt i många länder. Längst har Kanada hunnit, där Whistler (en kommun utanför Vancouver) nyligen fick FN:s pris för att vara den mest proaktiva kommunen i världen.

Från de svenska ekokommunerna, och från arbetet i Whistler, sprider sig nu arbetsmetodiken till allt större städer – Madison, Philadelphia, Portland, Dublin...

Erfarenheterna från arbetet i kommuner och städer är förvånansvärt lika dem i affärsdrivande företag, men här finns också skillnader. En av de tydligaste är uppdelningen i politisk ledning och tjänstemän, där politikerna riskerar att bytas ut varje valår. En annan är att kommunens ’berättelse av mening’ ofta är större än det affärsdrivande företaget, och inkluderar omsorg om alla samhällets funktioner och sektorer. En berättelse av mening skapar den samhörighet och *tillit* som är det grundläggande kittet i den sociala väven, men som är vår tids stora bristvara. Dessa skillnader mellan kommuner och bolag talar snarare för ett *större* behov av gemensamma mentala modeller i kommuner, städer och nationella regeringar än i företagen.

Företagsledare måste sätta sig i skolbänken

Finns det konkreta verktyg och metoder framtagna för att följa en sådan här övergripande strategisk metod? Ja, men man bör inte vänta på sådana verktyg utan välja eller utveckla dem allt efter som de behövs. Vad som behövs primärt handlar mindre om märkvärdiga verktyg för hållbar planering än att ledarskapet sätter sig på skolbänken, och ändrar sitt traditionella tänkande om den stora strategiska kartbilden. Dagens tidshets och konkurrenskänsla fördrojer ofta lösningar som i själva verket ligger

mycket närmare till hands än man kan tro.

Slutligen en mycket viktig egenskap hos metodiken att planera sig i riktning mot en robust principiell definition av framgång: man kan utgå från fysikens lagar när man räknar ut den framtida resurspotentialen, istället för att känna sig begränsad av alla restriktionerna i dagens ofta ineffektiva industrilösningar. I ett Backcasting-perspektiv är restriktionerna mycket mindre än vad folk vanligen tror. När det gäller förnybara resurser eller energi, och när det gäller morgondagens teknik och ekonomi för livskvalitet, finns det inga hinder för att höja livskvaliteten över hela världen, även i t ex Sverige och USA, och att göra det inom hållbara ramar.

Mina pedagogiska erfarenheter när det gäller att utbilda ledare sönderfaller i två delar:

Det är förhållandevis lätt att lära ut det övergripande synsättet, och att finna organisationer som är beredda att spela ”hållbarhetsschack”. Det som är svårt är att sprida det goda exemplet till andra med tillräcklig snabbhet. Det finns t o m organisationer som hemlighåller sina kunskaper för att de *vill* att konkurrenterna skall köra in i trattväggen. Och när väl ett företag eller kommun har lärt sig, står det tusen åter. I Det Naturliga Steget har vi varit förhållandevis duktiga på att ta driva den vetenskapliga konsensusprocessen att ta fram kunskapen, och att lära ut den i en organisation i taget. Men vi har inte ännu blivit duktiga på att snabbt sprida kunskaperna i stor skala.

Här kommer några exempel på projekt som Det Naturliga Steget hoppas kunna förbättra situationen:

Ett tioårigt forskningsprogram, ”Real Change”, som grundats av Blekinge Tekniska Högskola (BTH), Lunds universitet, och Det Naturliga Steget i samarbete med Naturvårdsverket, Energimyndigheten, Vinnova, Formas och Nutek. Programmet samlar universitet, företag och kommuner från hela världen i en systematisk approach där alla forskare och beslutsfattare har samma övergripande perspektiv. Programmet sjuöptes 9 maj i år.

Ett mastersprogram vid min högskola, BTH, som varje år samlar 60 blivande ledare från hela världen för att lära sig metodiken i grunden.

Ett distanslärningsprogram. Ledare och managers från företag, kommuner och universitet får på distans, under ett år, en universitetskurs från BTH i strategiskt hållbart ledarskap motsvarande 7,5 universitetspoäng.

E-learning. Man kan sitta vid sin dator för att på egen hand lära sig systemtänkande och planeringsmetodikens översiktligt. Det Naturliga Steget i Kanada har utvecklat verktyget som nyligen vann tredje pris i en nordamerikansk tävling bland deltagare som kom från alla möjliga områden, alltså inte bara hållbarhetsarenan.

Ungdomens miljöriksdag. Ungdomar själva har lyckats upprätthålla något som blivit en svensk institution med tjugo år på nacken. Via kommunerna har man nått ut till ett stort antal skolor, och årligen genomfört ”riksdagar” där elever via samarbete med t ex Utbildningsradion, och genom utbildade handledare, fått lära sig systematisk planering och glädja sig åt konkreta åtgärdsprojekt som stämmer med de teoretiska kunskaperna.

Sedvanlig spridning i doktorsavhandlingar, vetenskapliga publikationer, nyhetsbrev, hemsidor och liknande.

Jag tror att det största ansvaret att växla upp tempot i spridningen av systemtänkande vilar på just universiteten och lärosätena. Innan de har skaffat sig kompetensen att lära ut den stora kartbilden lika effektivt som någon av delarna, blir det svårt att nå skolorna med denna kunskap. Varje grupp av lärare och forskare gräver fortfarande djupare och djupare borrhål inom sina respektive specialområden kemi, biologi, medicin, ekologi m m, vilket är bra. Men det är dåligt att detta sker *istället* för att sätta sig in i det systemperspektiv som binder ihop borrhålen. Tyvärr har ett sådant systemperspektiv allt för länge varit eftersatt, och det har varit utlämnat till rätt mycket flum bla för att anseendet hos forskare länge var större i de gamla trygga ämnesdisciplinerna, än i det nya ”holistiska” ämnesområdet. Men det inte finns inte någon intellektuell eller akademisk anledning att vara slappare med helheten än med någon av delarna. Tvärt om ställs det väldiga krav på de forskare som på allvar sätter sig in i de här frågorna, eftersom de måste vara duktiga nog att utveckla nya verktyg för alla nya frågeställningar. Systemanalys, systemtänkande och systemdynamisk modellering växer nu snabbt fram som ett nytt prestigeområde, bla på grund av fina grundläggande insatser från fysiker och meteorologer som började samarbeta för att få bättre grepp om väder och klimat, och som nu lett till många värdefulla insikter för nästan alla områden där komplexa system skall hanteras.

Jag avslutar med en historia om motståndet som fortfarande är rätt hårdnackat inom många universitet. För några år sedan var jag svensk

delegat på ett internationellt symposium om 'Hållbarhet i Högre Utbildning' vid universitetet i Delft i Holland. Alla delegaterna började med att samlas i stora hörsalen, och en amerikansk professor skrek plötsligt från åhörarplats, med gäll röst så att alla kunde höra: "Vad är det för skillnad på professorer vid gamla stora lärosäten, och terrorister?". Alla vi delegater hukade oss i bänkarna för att han inte skulle stirra på någon av oss och kräva ett svar. Men han svarade själv på frågan: "Man kan förhandla med terrorister".

Carl-Henrik Robèrt grundade Det Naturliga Steget 1989 och är gästprofessor i hållbar produktutveckling vid Blekinge tekniska högskola i Karlskrona.

Utbildningspolitiken går i otakt med dynamisk arbetsmarknad

AV SVEN-ERIC LIEDMAN

När lärandet anpassas till kortsiktiga vinster inom näringslivet blir det kvantifierat och förenklat. Den dynamiska kraften i lärandet är istället att lära sig att lära och det bör bli den nödvändiga motvikten till idealet att studierna ska leda till ett bestämt yrke samtidigt som arbetsmarknaden ständigt förändras.

Under förra hösten ägnade jag mig på Skolverkets uppdrag åt ett dokument som hette *Europaparlamentets och rådets rekommendationer av den 18 december 2006 om nyckelkompetenser för ett livslångt lärande*. Av arbetet lärde jag mig en hel del i mitt eget livslånga lärande, men jag blev också varse hur snävt och instrumentellt man i detta officiella EU-dokument ser inte bara på det livslånga lärandet utan på kunskap över huvud. Det finns ett allt annat överordnat mål, och det är EU:s konkurrenskraft med resten av världen. Kunskap och forskning betraktas som avgörande faktorer i den tävlingen.

Ytligt sett låter detta som om lärandet därmed fått en hedersplats. Men den viktigaste konsekvensen blir att allt vad skola och utbildning heter i princip underordnas ekonomiska syften. Eller, mer precist uttryckt: lärandet måste noga regleras och kvantifieras så att det inte sker i onödan eller på ett mindre ändamålsenligt sätt.

EU-dokumentet går tillbaka på en betydligt mindre andefattig rapport om nyckelkompetenser, som OECD utfört några år tidigare. Bakom den står en forskargrupp med schweiziskan Dominique Simone Rychen i spetsen. Rychen-gruppen diskuterar vad lärandet syftar till och kommer fram till tre varandra kompletterande mål. Kunskaper förbereder för en yrkesverksamhet, de är vidare viktiga för ett liv i samhället som engagerad medborgare,

och de både vidgar och fördjupar det egna livsinnehållet. Kort sagt, med mer kunskap kan man få ett bättre och intressantare arbete, man kan ge positiva bidrag till den demokrati i vilken man lever, och man får ett rikare liv. De tre uppgifterna behöver inte konkurrera med varandra, tvärtom kompletterar de varandra ofta.

Av detta har EU-dokumentet gjort en trist och ganska tarvlig version, där idéerna från Rychen-gruppen kokts ner till några snusförnuftiga beskrivningar av åtta uppräknade nyckelkompetenser – sådana som att tala eget och främmande språk, räkna, förstå något av naturvetenskap och teknik, ha social och medborgerlig kompetens, visa entreprenöranda – och att vara orienterad i kulturlivets skatter och uttrycksformer.

En av dessa nyckelkompetenser är intressantare än de andra, den femte som jag inte nämnt i denna uppräkningslista. Den kallas ”lära att lära” och i den beteckningen ligger visserligen inte någon ny tanke: man lär sig inte bara, man lära sig också att lära, och denna förmåga är själva den dynamiska kraften i lärandet. Rychen-gruppens beskrivning är intressant och anknyter just till en lång tradition. Där betonas vikten av vad som kallas ”metakognitiva färdigheter”. Inom parentes bestäms dessa som ”thinking about thinking”, vilket är det uttryck som Aristoteles använder för den högsta färdigheten (den som hans Gud, den orörlige röraren, ägnar hela sin tid åt och som filosofen i lyckliga fall kan nå fram till). Om det är en medveten blinkning över årtusendena vet jag inte, men utläggningen av vad det innebär är givande. Det talas om kreativ förmåga och kritisk färdighet. Den som lär sig att lära lär sig därmed också att bygga upp sin erfarenhet, sina känslor och sina sociala relationer. Det är också avgörande att individerna når en social mognad så att de kan distansera sig från gruppträck och forma sina egna omdömen.

Av detta återstår nästan ingenting i EU-dokumentet. Det är nu bara fråga om studieteknik och insikter om egna svaga och starka sidor i läroprocessen. Visst är detta viktiga ting i varje läroprocess men också elementära. De vittsyftande tankegångarna är borta.

Denna typ av insnävning av målen för studierna är inte bara något som utmärker EU:s rekommendationer. Vi kan se den också till exempel i den nya gymnasieutredning, som Anita Ferm presenterade i våras (SOU 2008:27). Där är den allt överordnade idén att varje program på gymnasiet ska utmynna i ett noga preciserat yrke. Vi kan ta ett enda exempel. Om

dagens barn- och fritidsprogram heter det att det ”inte leder till några yrkesutgångar direkt efter gymnasieutbildningen”. Inte så få fortsätter istället till högskolan, något som sägs bero bland annat på att ”eleverna inte kommer tillräckligt långt i sin utbildning så att de kan börja arbeta efter avslutade studier.” (s. 446)

Dessa rader måste inte bara ses i sammanhang med de direktiv som Anita Ferm haft att utgå från. De är exempel på en anda som genomsyrar hela samhället idag. Anställbarheten är det allt överordnade värdet. Får man inte ett yrke strax efter slutexamen är det ett tecken på att utbildningen inte är effektiv nog. Det är till exempel slöseri med tid och krafter att först gå från ett yrkesprogram och sedan börja studera vid högskolan.

Nu ska det bli ordning på torpet. För att ännu ett ögonblick återgå till den nya gymnasieutredningen så föreslås det där att Barn- och fritidsprogrammet ska byta namn till ”Ledarskap och Friskvård” och få ett antal inriktningar som leder direkt till anställningar. Här ska man till exempel kunna bli massageterapeut eller få arbete på spa.

Det är enbart elever som går på det som nu ska kallas ”högskoleförberedande program” som inte ska slussas ut på arbetsmarknaden omedelbart efter studentexamen. Men där är det en annan anpassning som krävs, nämligen till högskolan. Högskolans lärare ska inte som idag få ta emot nya elever med högst skiftande förkunskaper. Gymnasium och universitet ska fogas in i varandra lika exakt som stockarna i en knuttimrad stuga.

Med tanke på den krassa andan i utredningen är det överraskande att det samtidigt heter att ”läroplanen i dess nuvarande form gäller, dess kunskapssyn ska ligga till grund för förslagen oavsett kunskapsväg”. Kravet på anställbarhet ska i så fall samsas till exempel med följande mening från Lpf 94: ”Det väsentliga är att skolan skapar de bästa förutsättningarna för elevernas bildning, tänkande och kunskapsutveckling.”

Det är möjligt att värdegrunden för skolan kommer att förändras inom en snar framtid för att överensstämma med den nya, mer hårdkokta syn på kunskap och skola som utmärker den nuvarande regeringen. Men jag vågar ändå förutskicka att spänningen mellan den snäva inriktningen på yrkesförberedande studier och kunskaper som snarare syftar till livet som människa och medborgare kommer att bestå.

Samma spänning har vi också på universitetsnivå, inte minst genom den så kallade Bolognaprocessen. Också där är det employability som gäller

– men samtidigt ska studierna leda till djupare insikt och ge grogrund för den ändlösa nyfikenhet och frågvishet som är forskningens, ja kunskaps-sökandets yttersta drivkraft.

Livslångt lärande betyder mer än kompetensförsörjning

Det allt överskuggande idealet att studierna ska leda rakt in i ett bestämt yrke kan också te sig märklig med tanke på arbetsmarknadens rastlösa förändring. Det vore naturligare med åtminstone en bredare träffyta. Vad gör den specialiserade spavärden om marknaden försvinner?

För elevernas och studenternas egna intressen lämnas inte heller stort utrymme. Så många unga människor idag säger sig vilja välja meningsfulla arbeten framför dem som enbart ger pengar. Alldeles för många har estetiska intressen – det blir nu fråga om en kraftig nedskärning av de estetiska inriktningarna på gymnasiet, om utredarens förslag går igenom. Ibland kan man undra om vi inte har fel människor för den arbetsmarknad som nu tar form. I denna tanke ligger i själva verket något mycket ledsamt.

”Det livslånga lärandet” kan i dagens situation framstå som en tom fras utan innehåll. Men snarare kan man säga att begreppet fått en djupt dubbeltydig innebörd.

I en grundläggande mening är det hela *curriculum vitae*, hela livskarriären som avses, och i den meningen framstår det livslånga lärandet som ett bildningsbegrepp. Det handlar om hur människor formas av den kunskapsprocess som de genomgår från vaggan till graven.

Men det är viktigt att inse att begreppet just är dubbeltydigt. Man kan urskilja två extremer. Å ena sidan kan det livslånga lärandet betraktas som en process som i huvudsak är styrd av den enskilde, åtminstone när denne kommit till vuxen ålder. Å andra sidan kan det vara en utveckling som helt och hållet bestäms av arbetsmarknadens villkor och krav. I det första fallet är det de egna intressena som är avgörande, och det finns både sammanhang och en känsla av inre mening i processen. Å andra sidan kan kassen mellan olika kunskapskrav bli tvära – när det arbete man skaffat sig kunskaper för försvinner tvingas man söka sig till nya arbetsmöjligheter där ens tidigare insikter kanske inte är något värda alls.

Till detta kan man förstås säga att ingen kan följa någon av extremerna. Ingen kan nämligen negligera vilka möjligheter som arbetsmarknaden ger. Samtidigt är det själödödade att helt bortse sina egna intressen och sin

egen fallenhet.

Idealet med det självständiga valet finns utvecklat inte minst i den nordiska folkbildningstraditionen. Där är det individen – ensam eller tillsammans med andra – som söker sig till kunskaper och insikter som ter sig begärliga antingen för den personliga förkovran, tänkta samhällsinsatser eller framtida yrkeskarriär. Ibland är lärare inblandade, men det finns också studiecirkelsmodellen där likar gemensamt söker sig fram i lämplig litteratur. Jag noterar att den engelskspråkiga Wikipedia framhåller just studiecirkeln som ett viktigt exempel på ”lifelong learning”: “In Sweden the concept of ‘study circles’, an idea launched almost a century ago, still represents a large portion of the adult education provision.” Själva påståendet om Sverige kan ifrågasättas, men det viktiga i vårt sammanhang är att studiecirkeln, själva inbegreppet av självstudier i grupp, framhålls på detta sätt.

Människor måste ges makten över sina egna liv

Det finns å andra sidan exempel på hur drastiska förändringar på arbetsmarknaden tvingar människor till vidareutbildningar som de inte alls önskat sig. Under den svåra krisen på 1990-talet kunde man se hur sjukvårdspersonal med lång erfarenhet av sitt yrke och därmed sannolikt också stor yrkesskicklighet förlorade sina arbeten och erbjöds kurser i elementär databehandling. Det kallades kunskapslyft, men det kan ifrågasättas om det verkligen var ett lyft.

I boken *Den nya kapitalismens kultur* tecknar den amerikanske sociologen Richard Sennett en mörk bild av hur den globala arbetsmarknad som nu tar form devalverar de kunskaper och den yrkesskicklighet som en människa förvärvat. I stället kräver den ständigt nya kompetenser av henne, kompetenser som inte hänger samman med dem som hon redan förvärvat. Han talar om idealet av ”en individ som ständigt lär sig nya kunskaper, som förändrar sin ’kunskapsgrund’”. Denna individ måste ställa in sig på tillfällighetsarbeten än här, än där, utan att det finns något närmare samband mellan vad hon eller han gjorde nyss och vad som nu står på agendan. Sennett går in på vad detta kan innebära för skola och utbildning. I de ekonomiska kriserna för några årtionden sedan kunde man ännu hoppas på att genom utbildning skaffa sig en bättre framtid. Sennett ser pessimistiskt på den möjligheten idag. Framför allt värderas

erfarenhet allt lägre. Snarare är det viktigt att komma fräsch och med färsk kunskaper till sitt nya arbete. Ordet ”erfarenhet” är annars, kan man tillägga till vad Sennett säger, ett av de stora bildningsorden. Det bygger på ordet ”fara” i meningen resa. Den som har erfarenhet har gjort en lärarik resa, kanske inte över de sju haven men genom livet. Hon eller han har inhämtat något som är av betydelse för både arbete, samhällsengagemang och ett rikt personligt liv.

Ett annat ord som Sennett tar upp är ”hantverksskicklighet”. Han ger ordet en vidare innebörd än vanligt: det finns både en intellektuell och en social hantverksskicklighet. Den intellektuella kommer till exempel till uttryck i strävan att skriva tydligt och begripligt, den sociala i att ”forma ett livskraftigt äktenskap”. I samtliga fall framstår saken som viktig för sin egen skull och målet för den hantverksskicklige är objektivisering, alltså att skapa något som i vidaste mening kan betraktas som ett föremål. För städerskan kan det vara ett renstädad hus, för författaren en väl genomarbetad text.

Även hantverksskickligheten, ja själva stoltheten över ett gediget arbetsresultat, får enligt Sennett allt svårare att komma till tals i den nya kapitalismens värld. Där kan kampen om en allt knappare tid till exempel få företagen att, trots de egna specialisternas harm, sända ut ofärdiga datorprogram, i hopp om att konsumenterna ska rätta till felet eller åtminstone klaga när de väl sätts att använda programmen. En mig närstående specialist på ämnet bekräftar i stort sett Sennetts bild. Han vill dock precisera att ”företaget hoppas att användarna skall *hitta* felet, snarare än faktiskt åtgärda dem – man tar betalt för en produkt och förväntar sig mer eller mindre att den första versionen kommer att innehålla en massa problem som man fixar efter att användare rapporterar in dem.”

Kort sagt, den bild av vad som håller på att ske i världen idag som Sennett ger innebär att det livslånga lärandet snarare skulle närma sig den andra extremen: den enskilde skulle tvingas kasta sig mellan olika verksamheter som råkar komma i deras väg utan att ha något inre samband med varandra.

Av lärandets tre huvudkomponenter – den som syftar mot yrket, mot medborgarskapet och mot ett rikare personligt liv – är det bara den första som kan tänkas rent instrumentellt. Men även där blir i längden denna instrumentalitet förödande. En föränderlig arbetsmarknad gör den ensidigt

yrkesförberedde oförberedd för alla nya arbetsuppgifter.

När nu det livslånga lärandet alltmer blivit ett ensidigt begrepp som snarast betecknar en sammanhangslös process där den enskilde passivt får underkasta sig för tillfället existerande arbetsmöjligheter, så växer behovet av att på något sätt återvinna begreppets tidigare rikedom. Nu talas det därför också om det livsvida och det livsdjupa lärandet. Det livsvida: man kan lära sig nytt överallt, i alla situationer, långt bortom reguljär utbildning; ty människan är ett läraktigt kreatur. Det livsdjupa lärandet innebär bland annat att sambandet mellan kunskap och värderingar klarläggs, kanske över huvud att kunskapens existentiella insida framhävs.

Det är tveksamt om denna nya begreppssvärm tillför något nytt och om inte ett rikare, mer levande begrepp om livslångt lärande skulle vara att föredra. Att det liv man lever både har sin bredd och sitt djup bör vi kunna inse ändå.

Människor måste helt enkelt få makten över sina egna liv och vad det kan innebära av lärande, i all synnerhet sedan de uppnått sin egen myndighetsdag.

Sven-Eric Liedman är professor em i idéhistoria i Göteborg.

REFERENSER:

La définition et la selection des competences clés (<http://www.oecd.org/dataoecd/36/55/35693273.pdf>) eller, i engelska version, *The definition and selection of key competencies* (<http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>).

Liedman, Sven-Eric, *Nycklar till ett framgångsrikt liv? – Om EU:s nyckelkompetenser*, Skolverket 2008.

Tillsammans med min dotter Mathilda Hjorth Liedman, som är gymnasielärare, har jag publicerat en artikel med kritik av gymnasieutredningen, ”Den livslånge lärlingen (*Utbildning & Demokrati*. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik Nummer 1 2008, s. 17-28.

Liedman, Sven-Eric, *Stenarna i själen*, Bonniers 2008.

Lynne Chisholm - Anne Larsson - Anne-France Mossoux, *Lifelong learning: citizens' views in close-up: Findings from a dedicated Eurobarometer survey*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004.

Richard Sennett, *Den nya kapitalismens kultur*, 2006, svensk översättning Stockholm: Atlas, 2007.

KK-stiftelsen har också intresserat sig för de nya begreppen Life-wide, Life-long och Life-deep. Se *Dagens funderingar kring morgondagens lärande* (<http://www.kks.se/templates/ArticlePage.aspx?id=328>).

Vet företagen vilken utbildning som behövs?

AV CHRISTER WIGERFELT

Det svenska utbildningssystemet har förädlats i det klassiska industrisamhället, där varje individ placerades in i ett väldigt maskineri, överblickbart och förutsägbart. Kunskapssyner följer samma mönster. Idag ser samhället radikalt annorlunda ut. Vilka borde konsekvenserna bli för utbildningssystemet?

Konstnären Peter Tillberg har gjort målningen *Bli du lönsam lille vän?* Den gjorde han 1972, fem år innan Krut gav ut sitt första nummer och den sammanfattar i en enda bild den dåtida vänsterkritiska synen på utbildningspolitiken. Samtidigt förmedlar motivet den viktiga frågan varför vi ska utbilda oss. Hur förbereder vi oss för arbetslivet? Och hur borde vi förbereda oss?

Motivet är en återspeglning av den utbildningspolitik som fortfarande gick ut på att förbereda eleverna för det ”klassiska” industrisamhälle som under 1900-talet vuxit sig både ekonomiskt, socialt och kulturellt starkt och med rötter i våra bruksamhällen. Om Peter Tillberg skulle göra en ny tavla med samma tema, skulle den då se likadan ut? Troligen inte. Men frågan om lönsamhet och anställningsbarhet är fortfarande aktuell. Om det har blivit en förskjutning i synsättet, vari består den i så fall?

Om vi först försöker ange några särdrag för det klassiska industrisamhället kan vi lika gärna gå till industrisamhällets kärna, kapitalet. Den inre motorn i systemet är arbetet, som ju Karl Marx visade redan på 1860-talet. Men inte minst intressant när det gäller utbildningssystemet är själva organisationen runt arbetet och produktionen. Innan industrierna växte fram var det hantverkarna som stod för produktionen av det mesta som inte var direkt knutet till jordbruk. Produktionen av textilier brukar

anges som fröet till det nordeuropeiska industrisamhället. Det började som produktion i hushållen för de egna behoven. Parallellt med att handeln utvecklades, växte en marknad för varor som man inte själv kunde producera. Bomull importerades och hemmen knöts till förläggare som köpte de vävda produkterna och sålde vidare på marknaden. Det växte fram ett distributionssystem och ett logistiskt tänkande. En immanent väv, om man ska tala i symbolspråk.

När omfattningen på förlagsverksamheten växte nådde den en brytpunkt där lönsamheten slog i taket. Kommunikationssystemen gjorde det olönsamt att leverera bomull alltför långt bort. Lösningen blev att samla produktionen till industrier, vilket förändrade mentaliteten ytterligare. Men mentala processer förändras ofta under motstånd:

Men kvinnorna, min herre, där har vi svårigheter. De är inte vana vid sådant här intensivt arbete. Hemma har de alltid pratat och snattat med varann även när de arbetar. Jag har mycket svårt att hålla dem uppmärksamma och aktsamma. Och de är fulla av byss! Varför kan inte två kvinnor mötas utan att ta sig en svängom tillsammans?... Det kommer att ta tid, innan de blir som engelsmännen och amerikanerna... Men de kommer att lära sig.

(Citat ur utställningen Maskin Makt, om ett industribesök i Sverige 1857)

Från början innehöll hantverket ofta sammansatta yrkeskunskaper, men industriarbetet innebar en uppdelning av arbetsmomenten i allt mindre delar. Ju mer omfattande industrialiseringen blev, desto svårare blev det för kvarvarande hantverkare att konkurrera med industrin. Barn var produktiva redan under den tidiga förläggsepoken med enkla vävstolar i hemmen och de följde i stor utsträckning med i marschen in i fabrikslokalerna.

Det är utvecklandet av logistiken som är en av kapitalismens stora framgångskoncept. Jämfört med hantverket innebar industriarbetet en dequalificering av det traditionella handarbetet. En annan viktig förskjutning var att makten över arbetsprocessen flyttades från den som utförde produktionen till den som ägde fabriken. Det kan förefalla att ha varit en osynlig process men så var det inte, vilket kan illustreras av följande citat av FW Taylor om sitt arbete på Bethlehem Steel Company, hämtat från utställningen Maskin Makt:

När vi säger att Ni skall lyfta en järntacka och gå, så tar ni den och går, och när vi säger att Ni skall sitta och vila Er så sätter Ni Er! Och det får Ni lov att göra hela dagen. En prima karl gör precis som man säger honom och käbblar inte emot.

Produktion av varor och logistiken runt detta är en sak, en annan att sälja produkterna. Kopplingen mellan produktion och marknad krävde sin egen logistik i form av ett alltmer komplext kommunikationssystem. Ur detta har ett ekonomiskt system vuxit fram som konstituerar en nation. Samma processer pågick samtidigt i de flesta europeiska länderna, vilket indikerar att det fanns både ekonomiska och kulturella utbyten över gränserna.

I kraftfältet mellan industrialisering och nationsbyggande uppstod tanken på att utbildning inte bara skulle vara förbehållet den ekonomiska eliten utan hela befolkningen. Många inom överklassen ansåg att det var slöseri och rent av farligt att utbilda massorna av arbetare och bönder och höll emot så gott de kunde. Andra, som Robert Owen i textilbruksorten New Lanark utanför Glasgow, låg i fronten av industrialiseringen. Owen introducerade obligatorisk skolgång för barnen långt innan det blev obligatoriskt i Storbritannien.

Nationsbygget röjer vägen

När Sverige 1842 införde folkskolan var det inte i första hand behovet av utbildning för arbetslivet som var viktigast. I hela landet bodde drygt 3 miljoner invånare, de allra flesta på landsbygden. Städer som Göteborg hade en befolkningsmängd på drygt 20.000 invånare och Örebro 4.000. Istället var det nationsbygget som var den viktiga drivkraften. Dessutom krävde det alltmer komplexa kommunikationssystemet, både det materiella och det immateriella, att medborgarna kunde orientera sig i detta. Mycket av detta var identiskt med marknadens behov. Från början var det en självklarhet att alla inte skulle ha samma utbildning. För de fattiga skikten i samhället räckte det med folkskola, medan det var lika självklart att det behövdes mer utbildning för att leda företag och samhällseliga institutioner.

Från starten av folkskolan växer under 1800-talet fram en världsbild som lever kvar än idag, med ett samhälle som självt liknar ett maskineri. Varje liten del har sin speciella funktion som motsvaras av en person i samhället. Charlie Chaplin har på ett närmast övertydligt sätt visualiserat

detta i filmen *Moderna Tider*. Skolsystemets roll har varit att se till att alla väsentliga boxar i arbetslivet fylls med folk. Längre kunde den bilden upprätthållas. In på 1960-talet kunde arbetarsonen i Munkfors för sitt inre se hur han skulle bli anställd på ortens stålverk, för att sedan bli kvar där fram till pensioneringen. Samhällets små individuella boxar fylldes av en till synes osynlig kraft. Det var måhända fyrkantigt, hierarkiskt och klasskittat, men maskineriet var effektivt.

Socialdemokratiska politiker insåg långt tidigare att samhället bar på en inneboende resurs i den begåvningsreserv som utgjordes av arbetarklassen och för den delen även lantarbetare. Det växte fram ett samhälleligt tryck på att göra utbildningssystemet mer demokratiskt. Men samtidigt som skolsystemet successivt utvecklade myten om att alla har samma chanser, gjorde socialdemokraterna inte mycket för att blottlägga både synliga och osynliga maktstrukturer i samhället.

Osynliga maktstrukturer blottlagda

Det franska utbildningssystemet skiljer sig på många sätt från det svenska, men när det gäller makten över utbildningen på ett mer övergripande plan liknar strukturerna varandra. Därför kan det vara av intresse att se hur sociologen och filosofen Pierre Bourdieu tillsammans med Jean-Claude Passeron i boken *Reproduktionen* har försökt blottlägga hur makten över utbildningen utövas.

Hur vi kommunicerar med varandra är intimt förknippat med den kultur vi lever i. Den som arbetar med hantverk eller industriellt arbete utvecklar ett språk där det praktiska samverkar med det verbala. Den som är teoretiskt lagd kanske säger att det i stor utsträckning handlar om tyst kunskap. För den som arbetar i företagsledning eller samhällelig administration blir språket inte lika starkt kopplat till den egna handen utan kommunikationen blir i högre grad ett teoretiskt symbolspråk.

Man behöver inte göra några andra reflektioner om detta än att det i arbetslivet utvecklas olika språkliga kulturer. Men språket överlagras av samhällets olika maktstrukturer, vilket får återverkningar på hur man förhåller sig till det. De som ska göra karriär i den ekonomiska världen behöver normalt en mer abstrakt utbildning än den som ges i den elementära utbildningen. Akademisk prosa har av tradition varit märkvärdig, torftig och snårig – och samtidigt precis. För akademiker har detta aldrig

varit några problem, eftersom det är med språket som de bygger sina kunskapsparadigm.

Språkets centrala roll inom utbildningssystemet kan spåras i hela utbildningssystemet och det effektivt utestängt de flesta barn som kommer från andra språkliga traditioner än den dominerande. Det finns dock en hel del av dessa som har lärt sig symbolspråket – koderna – som Bourdieu själv är ett exempel på. Han och Passeron skriver att de ”starkt selekterade studenterna från arbetarklassen får minst lika bra betyg som de mindre selekterade överklasstudenterna och bättre betyg än medelklasstudenterna, som är lika dåligt försedda med språkligt eller kulturellt kapital men mindre starkt selekterade”.

Då ska man påminna sig om att deras analys gjordes i början av 1970-talet och dessutom i Frankrike. I dagens Sverige har förmodligen studenter från medelklassen minst lika välutvecklade språkliga förmågor som överklassen. Den viktiga slutsatsen av den franska studien är ändå att skolsystemet systematiskt utestänger de flesta elever från fördjupad studiegång. Bakom varje betyg som utdelas i vilket ämne som helst ligger ett filter av ett språkligt och kulturellt kapital som varje elev har med sig hemifrån. Ytterst handlar det om makten över vilken kunskap som är viktig och vilka som får tillgång till den, eller som författarna skriver:

I varje given samhällsformation ingår de instanser som objektivt gör anspråk på legitimiteten, ofrånkomligen i konkurrenssituationer, det vill säga maktförhållanden och symboliska relationer som i sin logiska struktur uttrycker tillståndet i maktrelationen mellan grupper eller klasser.

När folkskolan etablerades i Sverige behövdes inga sofistikerade analyser av Bourdieus och Passerons slag. Det var närmast från födseln givet var man hamnade i utbildningssystemet och var man hamnade i arbetslivet. Vid demokratins genombrott började de olika skolsystemen alltmer växa samman och så småningom fanns det allt större utrymme för klassvandringar. Det kostade visserligen pengar att lämna folkskolan för mer teoretiska studier, men samtidigt växte ett bidragssystem fram för begränsade horder från arbetarklassen att studera vidare. Runt mitten av 1900-talet fanns inga formella hinder för någon att studera vidare och det är här som Bourdieus och Passerons analys blir intressant. Tanken var aldrig att alla skulle bli studenter, tvärtom. Industrisamhällets alla kuggar och

fack skulle bemannas och fabrikererna behövde inte lika många chefer som arbetare. Skolsystemet är uppbyggt för att sortera eleverna så effektivt som möjligt. Under falsk neutral flagg blev det betygen som fungerade som sorteringsinstrument. För makteliten betraktades detta som ett mycket väl fungerande system.

Socialdemokraterna stod länge för en progressiv reformering av detta system. Det var de som drev igenom tanken på likvärdig utbildning för hela befolkningen och det var partiet och LO som i slutet av 1900-talet såg behovet av fördjupad utbildning som ett sätt att stå emot konkurrensen från låglöneländer. Men ju mer opinionsundersökningar började användas av de politiska partierna för att pejla väljarstödet, desto mer började det kortsiktiga röstfisket få fäste på bekostnad av politikens bredare ansatser. Vill man vara elak kan man säga att skolpolitiken numera ser ut som en effekt av den nu havererade kvartalskapitalismen. Med täta och regelbundna utspel för att roffa åt sig av väljarstödet. Eftertanke och överväganden om framtida behov betraktades som en anakronism.

Utbildning blir politisk retorik

1975 brukar av många anges som startpunkten för upplösningen av välfärdspolitikerna. Några år tidigare hade Olof Palme givit ut boken med titeln *Politik är att vilja*, där utgångspunkten fortfarande var att vi med politisk vilja kan förändra världen. Men alltmer började kraftfältet mellan politik och marknad att kantra över till marknadens fördel. Hur har det påverkat synen på utbildning? Har företrädare för näringslivet haft klart för sig vilken arbetskraft som passar den egna marknaden? Eller har dess företrädare varit inneslutna i tankemodeller som fortfarande har byggt på samhällets maktstrukturer?

Nationella skolpolitiker agerar fortfarande som om nationen suveränt kan bestämma om vilken utbildning som behövs i arbetslivet. Men svenska politiker är inte ensamma om att klaga på sjunkande färdigheter hos dagens elever, detsamma gäller för politiker i många andra västländer. Samtidigt har två nya kraftfält vuxit fram och som kommer att ha stor betydelse för färdriktningen på både offentligt och privat arbetsliv – krafter som inte begränsas av lokala val eller nationsgränser: den globala uppvärmningen och en tilltagande export av produktionen. Allt fler av de tidigare kolonialländerna har gått från att vara råvaruleverantörer till att bli producenter

av industriprodukter, främst asiatiska länder. Kina går åt samma håll men från en annan utgångspunkt.

I det perspektivet är den senaste gymnasieutredningen besynnerlig. De skoltrötta ska få lärlingsutbildning, vilket idag betyder skolsalsutbildning varvad med arbetsplatsförlagd utbildning. Den tidigare tanken att alla ska kunna få utbildning som kan leda till högskoleutbildning överges. Med detta i bagaget ska dessa elever konkurrera på en alltmer global marknad. Kanske borde de istället förbereda sig för den växande servicesektorn, som enligt den amerikanske samhällsforskaren Richard Florida ganska snart kommer att vara den dominerade i samhället.

Problemet med lärlingsutbildning är inte att eleverna får kontakt med företagsvärlden, utan perspektivet på utbildningsbehovet. De företag som stannar i landet kan inte konkurrera med låga löner utan med högt kvalificerad arbetskraft. Teknikföretagen, som representerar mer än 3.000 teknikföretag i Sverige, har redan under utredningsarbetet förklarat att deras behov handlar om högt kvalificerad arbetskraft som inte bara kan utbildas på verkstadsgolvet.

Den globala krisen växer långsamt fram med klimatförändringarna tvingar fram ett internationaliserat förhållningssätt till allt fler samhällsområden. Dit hör formerna för vår försörjning. I en värld som är beroende av allas medverkan för planetens långsiktiga överlevnad, krävs framväxten av en globalt fungerande demokrati. Dit hör även frågor om hur arbetslivet ska organiseras.

Navelskådandets tid är förbi. Kommer det svenska näringslivet att anta utmaningen att skapa en arbetsmarknad som lever upp till de nya förutsättningar som gäller? Och vilka utbildningsbehov handlar det i så fall om?

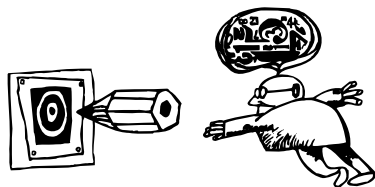
Christer Wigerfelt ingår i redaktionen för KRUT.

REFERENSER

Maskin Makt, vandringsutställning av Riksutställningar 1976

Pierre Bourdieu/Jean-Marie Passeron, *Reproduktionen*, Arkiv förlag 2008

Richard Florida, *Den kreativa klassens framväxt*, Daidalos 2006

NOTISER

Skriftliga omdömen svåra att jämföra

Regeringen har beslutat att införa skriftliga betygslänkande omdömen i grundskolan. Varje skola får själv besluta hur de skriftliga omdömena utformas.

Läraryrket är för skriftlig information om hur elevernas kunskaper utvecklas. Det är bra för lärarna, för eleverna och för föräldrarna anser de, men de är samtidigt kritiska mot de nya reglerna.

- Förändringen som regeringen nu genomför innebär att det blir möjligt att endast skriva ut en siffra eller en bokstav, i värsta fall utan vidare förklaring., säger Eva-Lis Preisz, förbundsordförande i Läraryrket i ett pressmeddelande.

- Svensk skola har problem med likvärdigheten och det här beslutet riskerar verkligen att spä på dessa problem. Det är olyckligt, säger hon vidare.

Kritiska till de nya yrkesprogrammen

Tidningen Dagens Arbeta har granskat de nya yrkesutbildningarna. De anser att eleverna är de stora förlorarna i den politiska strid som stått runt dessa utbildningar. ”.. både socialdemokraterna och den borgerliga regeringen offrat yrkes-

eleverna för sin ideologiska övertygelse” menar de.

Även eleverna på de praktiska programmen skulle få högskolebehörighet. För det krävdes att de började läsa samma kärnämnen som eleverna på de teoretiska programmen. Men detta har inte resulterat i att fler yrkes elever läser vidare. I stället slås enligt Dagens Arbeta, arbetarbarnen ut. En av tre industrielever lämnar gymnasiet utan slutbetyg.

Efter fem år med det nya gymnasiet hade andelen industrielever med slutbetyg rasat från 84 till 59 procent. I dag har resultaten förbättrats något, men det är fortfarande över 30 procent som inte klarar gymnasiet.

25 november släpptes den årliga rapporten om utbildnings- tillståndet i världen

Global monitoring report sammanställs av en fristående grupp på UNESCO och årets tema är ojämlikheter.

Positivt i Global monitoring report är att fler barn nu går i skolan. Samtidigt finns stora brister i kvalitet framför allt i utvecklingsländer. En studie som genomförts i Afrika söder om Sahara, visar att i fyra länder så når färre än 25 procent av eleverna i årskurs 6 en acceptabel nivå på läsförmåga. I övriga sex länder i studien var nivån 10 procent.

Global Monitoring Report pekar på svårigheten att nå ut till barn som tillhör marginaliserade grupper i samhället. Av majoriteten barn som står utanför skolan är flertalet flickor; det är barn som tillhör

någon minoritetsgrupp, som bor i konfliktområden och i länder med stor fattigdom. Det gäller även barn som har någon form av handikapp.

Skolornas studievägledning otillräcklig

Skolorna får kritik av Skolverket för att ha försummat studie- och yrkesvägledningen. Enligt Skolverket hade förra läsåret en heltidsanställd studie- och yrkesvägledare i snitt 556 högstadiel elever att hjälpa och vissa skolor har ingen vägledare alls.

De som ska lotsa eleverna i djungeln av olika studievägar efter grundskolan har ofta ett övermåttigt uppdrag, skriver TT.

Projektledare Lisa Tönus vid Skolverket kritiserar skolorna för att inte tillräckligt prioritera det här området.

Myndigheten har nu lanserat webbplatsen utbildningsinfo.se för att hjälpa upp situationen. De kommer också att under nästa år följa upp i med allmänna råd till skolorna om studie- och yrkesvägledningen.

Trögt för HBT-upplysare

I samband med det nyligen uppmärksammade fallet med en gymnasieelev som kritiserade sin skola för brist på stöd i samband med att hon kommit ut som homosexuell kom det fram att RFSL som jobbar med HBT-frågor har svårt att få komma ut på skolorna för att få prata med eleverna. Många skolor tackar nej. RFSL:s skolinformatörer arbetar i en kombination av avlönat och oavlönat ar-

bete och har samtliga personliga erfarenheter av att inte passa in i heteronormen. De har genomgått en kortare utbildning i förbundets regi.

Skolverket slår larm om fritids

Barngrupperna blir större och personaltäteten minskar på fritids. Igen.

Skolverkets generaldirektör Per Thullberg är starkt kritisk till utvecklingen på landets fritidshem. Barngrupperna blir större och personaltäteten minskar. 2007 var det i genomsnitt 33,5 barn per avdelning, nästan två barn mer än året innan.

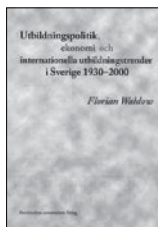
Nu har Skolverket för första gången bett regeringen göra något för kvaliteten i fritidshemmen. De ser risken att föräldrarnas förtroende annars minskar.

Åttio procent av alla barn mellan sex och nio år går på fritids. Många kommuner stänger av barn när mamma eller pappa är arbetslös eller hemma med syskon. Fel, enligt Skolverket som tycker regeringen bör fundera över om inte kommunerna ska vara skyldiga att erbjuda omsorg.

Florian Waldow

Utbildningspolitik, ekonomi och internationella utbildningstrender i Sverige 1930–2000

Stockholms universitetsförlag

Sverige ansågs ha ett av de ledande utbildningssystemen i världen under större delen av 1900-talet och den svenska utbildningspolitiken förklarades

nästintill uteslutande utifrån en svensk referensram.

Författaren analyserar hur sambandet mellan utbildningspolitik, ekonomi och internationella utbildningstrender i Sverige 1930–2000 har förklarats. En dominerande föreställning har varit att utbildningspolitiken reagerat starkt på ekonomiska och samhällsliga förändringar, vilket oftast inte är fallet. Det har också funnits en stark tilltro till central utbildningsplanering och skolans förmåga att minska differentieringen i samhället. Framtidstron har varit stark och tron att det går att bedriva utbildningspolitik på rationella vetenskapliga grundvalar.

Boken vänder sig till pedagoger, historiker, statsvetare, ekonomer, politiker, forskare, beslutsfattare i utbildningsfrågor och alla som är intresserade av utbildningshistoria.

Florian Waldow är forskare på Uppsala universitet och Humboldt-Universität.

ISBN: 978-91-7656-657-2

Jan Lif (red.)

Allt du behöver veta innan du börjar arbeta med jämställdhet i skolan

Studentlitteratur

Boken utreder och diskuterar flera grundläggande frågeställningar som är viktiga för praktiskt jämställdhetsarbete. Med utgångspunkt i konkreta

exempel från skolvärlden behandlas frågor om bland annat:

- jämställdhet och rättvisa i ljuset av modern genusteori
- vad skolans styrdokument egentligen säger om jämställdhet
- hur lärare kan tolka de målsättningar som fastställs i skolans värdegrund
- hur text, tal och media kan bidra till att ojämställdhet reproduceras
- hur praktiskt jämställdhetsarbete kan bedrivas i praktiken.

Boken riktar sig till studenter på lärarutbildningen samt aktiva lärare på alla nivåer i skolan. För dem som inte arbetat med jämställdhet fungerar boken som introduktion till området. De som redan arbetar med området får tips om hur de kan fördjupa sitt jämställdhetsarbete.

Vi lämnar till skolan det käraste vi har ... Om samarbete med föräldrar - en relation som utmanar

En antologi från Skolverket

Titeln på boken vill illustrera den känsliga tid som föräldrar kan uppleva när de för första gången tar sitt barn till förskolan eller till den första

skoldagen. Kommer mitt barn att trivas, kommer läraren se mitt barn, kommer det ha lätt för att lära och kommer det att få vänner? Det finns mycket oro men också mycket förväntan på denna första tid. Självfallet har därför förskolor och skolors förhållningssätt till föräldrar en avgörande betydelse för att skapa tillit mellan hemmet och skolan. Att ha föräldrar med sig och få deras förtroende gör arbetet med skolans kunskapsuppdrag så mycket lättare att genomföra.

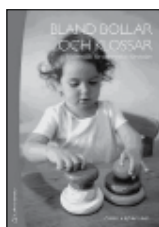
Boken, som kan laddas ner gratis från Skolverkets hemsida är tänkt som ett stöd och som ett diskussionsunderlag. Den är utplagd som en antologi och består av femton artiklar. Författarna ger olika perspektiv och exempel på föräldrasamarbete för att stimulera till diskussioner både bland personal och ledare inom förskola och skola men också hos blivande lärare vid högskolor och universitet.

Länkadress: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2070>

Camilla Björklund

Bland bollar och klossar - matematik för de yngsta i förskolan

Studentlitteratur

Barn möter i dag förväntningar om att de ska lära sig förstå och använda siffror, räknesätt, begrepp och strategier för problemlösning. Men långt

innan barnen får undervisning i ämnet matematik tar det matematiska lärandet sin början. Grunderna läggs när det lilla barnet undersöker sin omvärld och samspelar med andra om likheter och olikheter, delar och helheter samt begrepp och symboler.

Camilla Björklund disputerade 2007 i Åbo och det forskningsmaterial som den här boken bygger på är ett stort antal episoder hämtade ur aktuell förskoleverksamhet med ett-, två- och treåringar. Med dessa episoder som bas presenterar och diskuterar författaren både hur matematiken ter sig för barnen och hur deras lärande kan utmanas och utvecklas av uppmärksamma vuxna. Boken öppnar för nya upptäckter av matematik i vardagen och väcker diskussion kring den tidiga matematikinläringen och lärares möjligheter att stödja de yngsta barnens lärande.

ISBN: 9789144050577

Vad är pedagogiskt entreprenörskap?

Du kan om du vill – lärares tankar om fostran till företagsamhet

AVHANDLINGEN: BETTINA BACKSTRÖM-WIDJESKOG, ÅBO AKADEMI 2008

I doktorsavhandlingen "Du kan om du vill – lärares tankar om fostran till företagsamhet" har jag studerat tankar kring pedagogiskt entreprenörskap, eller det som vi i Finland kallar fostran till företagsamhet. Perspektivet är huvudsakligen pedagogiskt och handlar om att utgående från en fenomenografisk och en fenomenologisk forskningsansats och med hjälp av hermeneutisk analys, tolka hur lärare uppfattar pedagogiskt entreprenörskap och hur de operationaliserar och värderar denna företeelse. I skolan har pedagogiskt entreprenörskap mottagits och tolkats på olika sätt och det är denna variation som intresserat mig och som motiverat mig att försöka hitta svar på frågan om vad entreprenörskap i pedagogiska sammanhang egentligen handlar om. Mitt forskningsintresse ligger därmed i det spänningsfält som uppstår när företagsamhet förs över från en ekonomisk kontext till en pedagogisk.

Pedagogiskt entreprenörskap infördes i de nationella läroplansgrunderna år 1994, då när Finland befann sig i en ekonomisk lågkonjunktur med hög arbetslöshet och ansträngd statsekonomi. Precis som vi idag även påverkas av den internationella recessionen så var denna lågkonjunktur en del av en vidare ekonomisk recession. Inom utbildningspolitiken sågs möjligheten att genom betoning på företagsamhet i skolan kunna minska

arbetslösheten och stimulera sysselsättningen. Det politiska motivet hade således en samhällsekonomisk ambition.

Den största nyttan med pedagogiskt entreprenörskap blir enligt detta synsätt att låta den tjäna den nationella ekonomiska utvecklingen och därigenom bli en *utifrån* styrd verksamhet. Genom denna teknisk-ekonomiska accentuering uppstår ett spänningsförhållande mellan å ena sidan ekonomiska samhällsintressen och å andra sidan de humanistiskt orienterade och bildningsorienterade värden som fortfarande karakteriserar lärarnas yrkeskvalificering. Mitt forskningsperspektiv ger en specifik beskrivning av pedagogiskt entreprenörskap av personer som har en beteendevetenskaplig eller pedagogisk utbildningsbakgrund – inte en ekonomisk. Målsättningen är att fördjupa kunskapen om och förståelsen för pedagogiskt entreprenörskap och hur denna pedagogik kan komma till uttryck i skolan.

I tabellen nedan (se nästa sida) har jag utgående från den teoretiska forskningen samlat innebörden i pedagogiskt entreprenörskap utgående från den skolkulturella kontexten. Även om tabellen endast med hjälp av ett antal karakteriserande begrepp försöker gestalta pedagogiskt entreprenörskap visar den ändå på nödvändigheten att definiera fokuseringen på bestämda typdrag och utgående från detta precisera målsättningar och didaktiska tillvägagångssätt i det pedagogiska arbetet. Med hjälp av denna begreppsapparat underlättas lärares planering, genomförande och utvärdering av entreprenörskap i utbildning och fortbildning.

[tabell 1]

Att stimulera till *individuell företagsamhet* innebär fokus på individen och hennes livslånga personlighetsutveckling. Synen på hur lärande kan stimuleras utgår från konstruktivismen och den pedagogiska verksamheten bygger på individualisering, elevcentrering och livslångt lärande. Individen strävar efter att utveckla praktisk klokskap (jfr Gustavsson, 2003) och förmågor såsom initiativtagande, ansvar och målmedvetenhet. Attityden bygger på en tro på den egna förmågan och en medvetenhet om sina egna styrkor och svagheter. Misslyckande upplevs inte som ett nederlag.

Social företagsamhet utvecklas genom att individen stärker sin sociala förmåga och samarbetsvillighet. Detta kan stimuleras genom olika arbetsmetoder som erbjuder en trygg miljö, tillit och gemenskap där individens originalitet tillåts blomma. Utvecklingen av sociala och kommunikativa kunskaper värdesätts liksom en attityd baserad på ödmjukhet, empati och

Tabell1. *Innebörden i företagsamhet och pedagogiskt entreprenörskap utgående från ett pedagogiskt perspektiv.*

Typdrag/ Innehåll	Kunskaper	Attityder	Förmågor	Pedagogisk syn	Karaktäristiska drag i pedagogisk verksamhet riktad mot företagsamhetsfostran
<i>Individuell företagsamhet</i>	Självständig kunskapsutveckling, praktisk klokskap	Självtillit, bejakar egna styrkor och svagheter	Initiativrik, självstyrande, kreativ, nyfiken, motiverad, målmedveten	Lärande är erfarenhetsbaserat, personligt och självstyrt <i>Konstruktivism</i>	Individualisering och elevcentrering, livslångt lärande
<i>Social företagsamhet</i>	Sociala och kommunikativa kunskaper	Ödmjuk, empatisk och konstruktiv attityd	Socialt driftig, samarbetsvillig, vänlig, ansvarsfull, omdömesgill, originell	Lärande stimuleras i växelverkan med andra <i>Sociokulturellt lärande</i>	Problem- eller projektbaserat lärande, samarbetsmetoder
<i>Funktionell företagsamhet</i>	Entreprenöriella kunskaper, yrkeskunskaper	Tolerant gentemot risker och osäkerhet, optimistisk, beslutsam, möjlighets-sökare	Handlingskraftig, resultatorienterad, profit-tänkande, risktagande, effektiv	Nyttbetonat, praktiskt lärande i autentisk miljö <i>Situerat lärande Pragmatism</i>	Samarbete med samhälle och näringsliv, produktions- och/eller företagsverksamhet, arbetslivsorientering

ett konstruktivt förhållningssätt till de andra gruppmedlemmarna.

Med fokus på det tredje typdraget, *funktionell företagsamhet*, är målsättningen att erbjuda eleverna nyttbetonade och praktiska erfarenheter i en autentisk miljö. Den pedagogiska verksamheten utgörs av näringslivsrelaterad, produktions- och/eller företagsinriktad verksamhet och samarbetsutbyten eller projektinriktad verksamhet. De kunskaper, attityder och förmågor som betonas är alla mer eller mindre ekonomiskt relaterade och fokuserar på att utveckla handlingsförmågan. Funktionell företagsamhet innebär bland annat att eleverna förmår verkställa sina idéer och tillverka sina produkter.

Denna tabell är således ett resultat av den teoretiska forskningen. Men

hur förstår då lärare pedagogiskt entreprenörskap och hur operationaliseras företeelsen i den pedagogiska kontexten?

En innebördsorienterad fokusering

Resultaten från min *innebördsorienterade* fokusering visar att majoriteten betonar att pedagogiskt entreprenörskap uppfattas som en personlighets- och socialt utvecklande aktivitet som skall genomsyra skolans arbete, ett arbete som syftar till att främja utvecklingen av en stark identitet och uppmuntra till modet att handla utifrån egna värderingar.

Temat definieras av lärare som antingen en immanent, teknisk och/eller kooperativ verksamhet. Om verksamheten uppfattas som *immanent* ses den som genomsyrande och integrerad i det pedagogiska arbetet. Den pedagogiska uppgiften blir i detta sammanhang relationellt inriktad (Buber, 1993) med fokus på personlig utveckling. Lärarens uppgift är att handleda, stödja och uppmuntra eleverna.

Om pedagogiskt entreprenörskap däremot definieras som en *teknisk* verksamhet ses den som en enskild kurs eller ett projekt som genomförs inom en bestämd tidsram, bedöms och utvärderas. Inom detta synsätt dominerar den företagsekonomiska dimensionen. Eleverna lär sig vad företagsrelaterad verksamhet innebär, men de behöver nödvändigtvis inte ha utvecklat ett företagsamt tanke- och handlingsmönster.

Att uppfatta verksamheten som *kooperativ* innebär att betoning läggs på samarbete med samhälle och näringsliv i syfte att ge eleverna beredskap för yrkeslivet. Denna verksamhetsform, som kan, men inte nödvändigtvis måste, genomföras som en praktisk verksamhet, sker uttryckligen i samarbete med det omgivande samhället, exempelvis genom praktikplatser, företagsföreläsningar och liknande. Tyngdpunkten ligger på verklighetsförankring.

En praxisorienterad fokusering

Med den *praxisorienterade* fokuseringen var syftet att granska hur lärare operationaliserar temat. För att stimulera elever till ett företagsamt förhållningssätt, det vill säga det som borde utgöra resultatet av pedagogiskt entreprenörskap i undervisningen, lyftes aktivitetsfrämjande metoder, autenticitet och en gynnsam atmosfär i undervisningen fram. Lärarna betonade *aktivitetens* betydelse som ett medel för att fostra karaktärs-

drag och tänkesätt som stimulerar eleverna till att själva agera och lösa problem. Lärarens aktivitetsstimulerande vägledning underströks, inte det konventionella sättet att servera färdiga lösningar.

Genom *autenticitet* förankras aktiviteten i det vardagliga livet och uppfattas som äkta och relevant. I det pedagogiska arbetet bygger konstruktivistiskt, sociokulturellt och situerat lärande på denna äkthet och relevans. Undervisningen utgår från eleverna och den sociala omgivningen skapar mening och fungerar som stöd för kunskapsutvecklingen. En genuin kontakt med konkreta aktiviteter anses ge erfarenheter som motsvarar det verkliga livet och därmed blir erfarenheterna och kunskapen mera bestående.

Utöver autenticiteten betonade lärarna att även en *gynnsam atmosfär* är nödvändig. Den gynnsamma atmosfären utgörs av uppmuntran och bekräftelse som leder till att eleverna känner sig trygga och accepterade. Ett positivt tänkesätt stimuleras och inbjuder till kreativitet och mod. När självaktning och inre motivation stärks ökar även lusten hos eleven att ta ansvar, pröva och få möjlighet att lyckas. Misslyckanden accepteras och upplevs inte som ett nederlag.

Lärarna framhöll vikten av att ”locka” elever till företagsamhet så att de uppmuntras till att fungera företagsamt och medverka till att skapa ett företagsamt förhållningssätt i den pedagogiska verksamheten. Även Remes (2003) understryker detta när hon framhåller vikten av att skilja mellan att ha kunskap om företagsamhet (företagskunskap) och att fungera företagsamt. Fokus ligger därmed i huvudsak på processen och inte på resultatet. Pedagogiskt entreprenörskap är således en processrelaterad verksamhet. De didaktiska redskap som läraren behöver utgår från reflektioner kring syfte, innehåll och framställning.

En värdemässig orientering

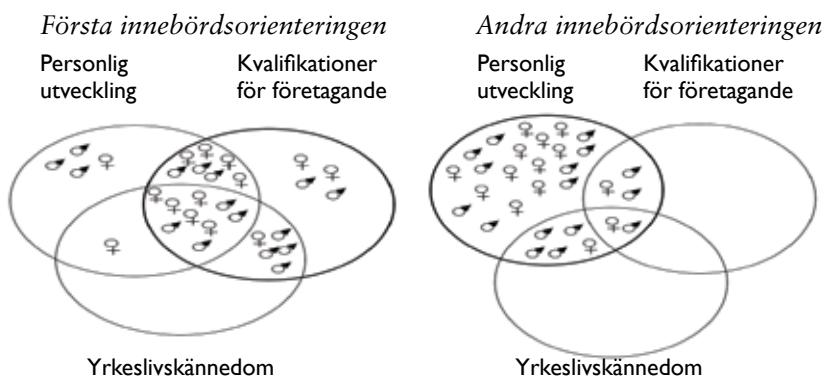
I den innebördsrelaterade fokuseringen fick lärarna således reflektera kring syfte och innehåll, medan de i den praxisorienterade fokuseringen reflekterade kring framställningen. Frågan om hur de uppfattar temat har även betydelse för hur de värderar det. Resultaten av den *värdemässigt orienterade* fokusering visar att förmågan att omvärdera och förändra sitt förhållningssätt påverkas av de kunskaper och den medvetenhet som lärare har om de tolkningsmöjligheter som pedagogiskt entreprenörskap uttrycker. I likhet med Ristimäkis (2000) resultat visar resultaten i min

studie att de lärare som har en djupare kunskap om företeelsen har en större fokus på individuell och social företagsamhet, medan de lärare som har en ”begränsad” kunskap fokuserar på affärsinriktad verksamhet.

Ett intressant faktum i min studie var att knappt en tredjedel av lärarna gjorde en omvärdering under intervjuförloppet och försköt tyngdpunkten i sitt sätt att definiera pedagogiskt entreprenörskap. Detta innebar att de i stället för att betona de yttre dimensionerna (funktionell företagsamhet) lyfte fram de inre (personlig och social företagsamhet). Förskjutningen innebar också att ett tidigare negativt förhållningssätt i flera fall blev positivt. I den första innebördsorienteringen ombads lärarna att fritt associera kring företeelsen, medan de i den andra innebördsorienteringen uppmanades beskriva sin idealbild av verksamheten.

I jämförelsen mellan uppfattningarna i den första och den andra innebördsorienteringen speglas den första spontana definitionen mot den reflekterande ideella. Fram till den andra innebördsorienteringen (i slutet av intervjun) hade lärarna även fått reflektera kring praxisorienteringen och ta del av innehållet i läroplanen. Därigenom hade deras medvetenhet om temat fördjupats. Men om ens uppfattningar om de mål man tillskriver pedagogiskt entreprenörskap inte sammanfaller med de mål man har om skolans arbete, kan förhållningssättet förbli negativt och likaså intresset för att behandla temaområdet i undervisningen.

I studien hade de lärare som uttryckte en ambivalent attityd kring temat tagit fasta på funktionell företagsamhet, riktad mot teknisk verksamhet och företagskunskap i den första innebördsorienteringen. I den andra innebördsorienteringen framträdde idealbilden av verksamheten som genomsyrande och lärarna betonade att syftet utgjordes av personlig utveckling. Om lärarna uppfattade den första spontana definitionen som den ”sanna” och denna samtidigt strider mot deras idealbild av företeelsen framstod fostran till företagsamhet som mindre betydelsefull. Förändringen mellan den första och den andra innebördsorienteringen illustreras i figur 2:

Figur2. Lärarnas svar på syftet med fostran till företagsamhet.

Så när lärare bestämmer sig för att ta in pedagogiskt entreprenörskap i sin undervisning, är det nödvändigt att de också på ett personligt sätt klargör för sig själva vilket syfte de har och hur de praktiskt ämnar gå tillväga. De behöver få reflektera kring vilka värderingar och målsättningar som ligger till grund för att antingen ta in eller låta bli att ta in temaområdet. Ett medvetet ansvars- och ställningstagande förutsätter hos lärare personliga reflektioner och gemensamma diskussioner och överväganden kring mål och medel för att de på ett ändamålsenligt sätt skall kunna genomföra verksamheten. Genom samarbete med såväl kolleger, skolledning och elever som det omkringliggande samhället kan lärarna, tillsammans med eleverna, bygga upp en genomarbetad uppläggning av pedagogiskt entreprenörskap i skolan. Denna behöver kunna tillfredsställa både lärarnas pedagogiska mål och elevernas behov och intressen samtidigt som också de yttre omständigheterna, såsom utbildningspolitiska målsättningar och samhälleliga krav, tillgodoses.

Slutsats

Sammanfattningsvis kan man säga att pedagogiskt entreprenörskap är en verksamhet som kan ge ett mervärde för skolans humanistiskt präglade värden. De kunskaper, attityder och förmågor som relateras till individuell och social företagsamhet har sin grund i humanistiska bildningsideal. Men läggs däremot tyngdpunkten *ensidigt* på funktionell företagsamhet, dominerad av nyliberala värderingar kan resultatet i värsta fall bli det

motsatta. Utgångspunkten är då inte längre individen och dennes behov, utan samhällets. I detta fall underbygger inte pedagogiskt entreprenörskap det humanistiskt präglade arbetet, utan kan till och med försvaga detta arbete. Den konklusion som kan dras av de resultat som presenterats är att det således ligger ett värde i att *inte* ensidigt fokusera på funktionell företagsamhet i grundutbildning och lärarfortbildning gällande pedagogiskt entreprenörskap.

Pedagogiskt entreprenörskap kan nämligen innebära både ett förhållningssätt och ett konkret tillvägagångssätt i det pedagogiska arbetet. Att fostra till företagsamhet innebär att förskjuta tyngdpunkten från passivt och osjälvständigt handlande mot aktivitet och självständighet. Det innebär att gå från snäv ämnesorientering mot en större helhetssyn, att flytta fokus från resultat till process och från reproduktion till nyskapande. I en pedagogisk verksamhet riktad mot pedagogiskt entreprenörskap flyttas fixering vid inläring av detaljkunskap till förståelse av sammanhang, problemlösning och livslångt lärande. De grundläggande strävanden som genomsyrar denna företeelse harmonierar med skolsystemets som helhet. Därmed kan pedagogiskt entreprenörskap medverka i det stora projektet att fostra aktiva medborgare, för vilka attityden *du kan om du vill* är naturlig.

Bettina Backström-Widjeskog är verksam vid yrkeshögskolan Novia, Vasa, Finland, e-post: bettinabw@novia.fi

REFERENSER

- Backström-Widjeskog, B. (2008). *Du kan om du vill. Lärares tankar om fostran till företagsamhet*. Akademisk avhandling. Pedagogiska fakulteten, Åbo Akademi i Vasa. Åbo: Åbo Akademis förlag. Online: <https://oa.doria.fi/handle/10024/36674> se även: <http://www.netikka.net/bettinabw/>
- Buber, M. (1993). *Om uppfosttran*. Ludvika: Dualis.
- Gustavsson, B. (2003). *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Remes, L. (2003). *Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia*. Akademisk avhandling. Jyväskylän Yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Online, 2004: <http://selene.lib.jyu.fi:8080/vaitos/studies/studeduc/9513914267.pdf>
- Ristimäki, K. (2000). *Koulu ja yritysälämän yhteistyö yrittäjyyskasvatuksen toimintamuotona: "Opettajat muutosagentteina" toimivan yritysälämäyhteistyön moottoreina*. Vaasan yliopiston julkaisuja, selvityksiä ja raportteja 68. Vaasa: Vaasan Yliopisto.

Segregerat skolsystem försvårar fredsarbete i Nordirland

AV CARL-MAGNUS HÖGLUND

Skolsystemet i Nordirland är fortfarande i princip helt segregerat. Nio av tio barn går antingen i katolska eller protestantiska skolor. Skolan, som kunde varit en arena där fördomarna bryts, blir därmed ett hinder på vägen mot fred. Men det finns några skolor som går mot strömmen.

Så sent som i fjol restes ett sju meter högt stängsel mitt igenom en skolgård i stadsdelen norra Belfast. Ungdomar från det protestantiska bostadsområdet White City hade de senaste veckorna använt skolgården för att kasta tegelstenar, molotovcocktails och andra föremål på hus i det intilliggande katolska bostadsområdet. Efter att ett av de katolska husen börjat brinna på grund av en molotovcocktail fick innevånarna nog. Efter förhandlingar mellan företrädare för de båda bostadsområdena restes det höga stålstängslet med ekonomiskt stöd av kommunen.

Den här incidenten är inte unik på något sätt. Trots att det är tio år sedan fredsavtalet skrevs på är landet fortfarande djupt splittrat och sekteristiskt våld är vanligt. Till skillnad från tidigare sker det dock inte med tydliga politiska motiv, i stället är det främst unga män i socialt utsatta miljöer som riktar sin aggressivitet mot ”de andra”. Eftersom ungdomar växer upp i närmast helt segregerade områden och går i segregerade skolor finns det få mötesplatser där unga katoliker och protestanter kan mötas och se igenom de fördomar som den äldre generationen bär med sig.

Händelsen i Hazelwood var därför extra tragisk. Den aktuella skolan, Hazelwood Integrated School's, är en av få skolor i Nordirland med status som integrerad. Det innebär att de arbetar aktivt med konflikthantering och försoning, och att minst 40 procent av eleverna, lärarna och i skol-

ledningen måste ha katolsk respektive protestantisk bakgrund.

Fem procent av Nordirlands skolor är integrerade. De övriga är antingen protestantiska eller katolska.

Det segregerade skolsystemet går långt tillbaka i tiden. I det nordirländska samhället, liksom i det irländska, har kyrkorna alltid haft en central roll och det var naturligt att det också var kyrkorna som startade de första skolorna. Trots flera försök från statens sida, varav integrerade skolor är det senaste, har man inte kunnat rucka på den ordningen.

– När det statliga skolsystemet byggdes upp i Nordirland 1921–1922 fanns intentionen att skapa en skola för alla. Men kyrkorna gjorde snabbt klart att de vill behålla kontrollen över sina skolor och att de ville att barn från deras eget område skulle gå i dem, säger Tony Gallagher, professor vid Queens University i Belfast.

Tony Gallagher har i flera böcker beskrivit hur barn och ungdomar påverkas av motsättningarna mellan republikaner, företrädesvis katoliker som vill återförenas med Irland, och lojalister, protestanter som vill att Nordirland ska vara en del av Storbritannien.

Stort inflytande för kyrkorna

1921 hade Irland precis delats i och med det fredsavtal som förhandlats fram av den nationalistiska befrielse rörelsen på Irland och den brittiska regeringen. Den svaga nybildade staten kunde inte stå emot kyrkorna och de starka motsättningar som fanns mellan lojalister och republikaner. Därför accepterade man dels att de katolska skolorna drevs vidare i egen regi med statligt stöd, och dels att de protestantiska kyrkorna fick garanterade platser i alla statliga skolors styrelser. Därmed blev de statliga skolorna i praktiken lika religiöst inriktade som de katolska, med obligatorisk bibelläsning varje morgon och med protestantiska lärare.

– Därmed fick vi ett statligt skolsystem och ett katolskt. Det statliga skolsystemet var i all väsentlig grad ett protestantiskt. Enda undantaget var ett litet antal skolor på mindre orter där både katoliker och protestanter gick eftersom det inte fanns någon annan skola att gå till, säger Tony Gallagher.

Skolsystemet har reformerats efterhand och i dag finns en enhetlig läroplan. Men även om särskild undervisning i katolicism eller protestantism numera sker utanför den obligatoriska undervisningen märks skolornas

inriktning så fort man kliver in på skolgården.

– Skillnaden finns främst i atmosfären och i värdegrunden. I katolska skolor är värdegrunden oftast mer uttalad. De har fler aktiviteter kopplat till värdegrunden, som välgörenhet, och om du går in i en katolsk skola ser du religiösa symboler: kors, bilder på Jesus och annat. I protestantiska skolor har religionen som ämne lägre status och du ser inga religiösa symboler, däremot bilder som visar brittiskhet, till exempel bilder på drottningen och på fotsoldater som dog i kriget, säger Tony Gallagher.

När oroligheterna, eller ”The Troubles” som nordirländarna säger, bröt ut på 1960-talet förde det med sig en förnyad debatt om det delade skol-systemet. Enligt Tony Gallagher fanns det tre ståndpunkter.

För det första fanns det de som hävdade att problemet med separatistiska skolor är att barnen lär sig olika saker, framförallt när det kommer till historia, religion och värderingar. Det skulle då kunna lösas genom att införa en gemensam läroplan och obligatoriska läroböcker.

Den andra ståndpunkten menade att det inte skulle räcka, det faktum att barnen går till olika skolor med skilda symboler och ritualer medför att det separatistiska budskapet förs över till barnen ändå. Problemet var separatismen i sig och lösningen således att skapa arenor och skolor där barn från olika bakgrunder kan träffas.

Slutligen fanns det de som hävdade att hela frågeställningen var irrelevant. Orsaken till den våldsamma konflikten var att det nordirländska samhället var genomsyrat av orättvisa, ojämlikhet och diskrimination, och att förändra skolan skulle varken göra till eller från.

– Det blev aldrig någon enighet i debatten. I dag håller de flesta med om att det finns problem med separatistiska skolor, även om man skiljer sig åt i hur viktigt problemet är. Frågan är vad vi gör åt det.

När staten visade sig vara ovillig eller för svag för att på allvar ta tag i frågan blev det i stället engagerade föräldrar som satte bollen i rullning. 1981 startades den första integrerade skolan av föräldrar som var aktiva i fredsrörelsen. Då var det marginell företeelse som helt drevs på underifrån.

– Det första årtiondet startades ett tiotal integrerade skolor. De kom alla till efter påtryckningar från de inskrivna barnens föräldrar som sade att de ville ha en skola fri från trosinriktningar. De fick statligt stöd, men var tvungna att lägga ner en hel del engagemang och egna pengar i projektet. De

skapade ett system med hjälp av sin egen energi, säger Tony Gallagher.

I dag finns det 62 integrerade skolor över hela landet och de skolor som vill omvandla sig själva till integrerade kan söka statligt stöd. Skolorna är samlade i en särskild organisation, Northern Ireland Council for Integrated Education, som har en gemensam värdegrund och som har ställt kriterierna för att nå status som integrerad.

Religiöst och klassmässigt integrerad

En av dessa skolor är Oakgrove Integrated Secondary School i Derry.

Derry, eller Londonderry som är britternas officiella namn på staden, är en av de städer som drabbades hårdast av konflikten och den katolskt dominerade staden har alltid varit ett starkt republikanskt fäste. När Oakgrove Integrated School startade 1992 var motståndet starkt, bland annat åkte flera rektorer från närliggande skolor till utbildningsministeriet i Belfast för att protestera mot att skolan fick bidrag. Men skolan har sakta men säkert fått ett bra rykte och i dag går det 850 elever här.

Skolan är unik då den är både religiöst och klassmässigt integrerad. Ända sedan starten har man antagit elever som i normala fall skulle gått i antingen grammar school eller secondary school. Den uppdelningen är ungefär densamma som den gamla svenska real- och folkskolan, och sker efter ett stort prov när eleverna är elva år, men systemet lagstiftades bort för något år sedan och är på väg att fasas ut även i praktiken.

Hur som helst har det för Oakgrove Integrated Secondary Schools del lett till att de tar emot både elever med medvetna föräldrar som valt placera sina barn i Derrys enda integrerade skola och barn vars föräldrar inte stödjer integrerade utbildning, men vill ge sina barn en andra chans i stället för att låta dem gå i en ordinär secondary school.

Skolans vice rektor John Harkin berättar att de tidigare haft en del problem med sekterism på skolan, ofta i samband med politiska händelser utanför skolan, men han säger att det inte brukar bli några större problem. Och på tvärs mot de flesta nordirländare arbetar de aktivt med att föra upp skillnaderna till ytan och diskutera konflikten.

– Nu, när våldet har stoppats är det många som säger att det inte längre är nödvändigt att jobba med de här frågorna. De tycker att det är skönt att konflikten är över och vill inte höra talas om den. Men vi tror att det är jätteviktigt. För annars kommer vi inte att få ett slut på segregationen,

säger John Harkin.

De elever vi möter på skolan är positiva. Ebha Doherty, 16 år, bor bredvid en fredsbarriär i ett av stadens katolska bostadsområden.

– Genom skolan har jag fått vänner i hela stan. Det är viktigt, speciellt i en stad som Derry. Mina föräldrar gick i en katolsk skola i vårt område, men de ville inte att deras barn skulle växa upp lika separatistiskt som de hade gjort.

Oakgrove Integrated School har emot många studiebesök och rektor John Harkin är övertygad om att deras idéer sprids till allt fler skolor.

– Integrerade skolor har provat ut nya undervisningsmodeller, och andra skolor tar nu efter oss, säger John Harkin.

Även Tony Gallagher skriver under på de integrerade skolornas funktion som banbrytare och förnyare. Men han tror de är för få för att på allvar förändra det nordirländska skolsystemet. Det är bara fem procent av alla barn som går i integrerade skolor, och 90 procent av alla barn går i skolor där i princip alla elever har samma religiösa bakgrund.

– Jag håller med om att integrerade skolor är det bästa alternativet, men jag har en pragmatisk syn på problemet. De integrerade skolorna kommer att bli fler och större, men i ett större perspektiv kommer de fortfarande att vara små. Det är viktigt att göra något annat.

Istället arbetar Queens University med att ta fram samarbetsmodeller för katolska och protestantiska skolor. Det kan vara att skolorna byter lärare med varandra, att eleverna byter skola en dag i veckan eller att skolorna har aktiviteter och viss undervisning tillsammans.

Liksom John Harkin tror Tony Gallagher att det största problemet är att de flesta vill glömma bort konflikten.

– Den stora utmaningen är att folk inte vill prata om de här sakerna. Det gör dem obekväma. Om du sätter en grupp katoliker och protestanter runt samma bord och säger att, ”okej, nu ska vi prata om det här”, börjar de genast bläddra i sina papper.

– Runt om i stan kan du se väggmålningar och fredsmurar, men det här handlar om psykologiska murar inne i folks huvuden. Det är dem vi måste bearbeta genom utbildning, säger Tony Gallagher.

Carl-Magnus Höglund ingår i redaktionen för KRUT.

Vem får Elveson-priset 2009?

Gunnar Elveson var med och startade tidskriften KRUT 1977. Ett av tidskriftens fundament har under de drygt trettio år som gått varit att inte enbart kritiskt granska svensk skola utan även att på olika sätt lyfta fram sådant som främjar dess demokratiska funktioner.

Solidaritetsfonden till Gunnar Elvesons minne förvaltas av den ideella förening som äger KRUT.

Från och med 2007 utdelas ett årligt stipendium om 5.000 kronor till någon som verkat för skolans bästa i Gunnar Elvesons anda. Pristagaren utses av KRUT:s redaktion efter ett nomineringsförfarande där KRUT:s läsare inbjuds att delta. Förslag till 2009 års pristagare emottages fram till 1 augusti.

Välkommen med förslag till lämplig pristagare redan nu!

Behöver du mer krut?

FYNDA BLAND GAMLA NUMMER

Här hittar du listan på alla nummer som har givits ut. Fynda för enhetspriset 60:-/ex. Porto från 25 kr beroende på antal. Vid beställning för minst 600 kr utgår inget porto.

All beställningsinformation hittar du på sid 2.

- 1: Vad lär man sig egentligen i skolan?
- 2: Frigörande dialog?
- 3: Fostran, motfostran (slut)
- 4: Lärarens arbetsvillkor
- 5: Den öppna och den dolda sorteringen
- 6: Utbildning och arbete.
- 7: SÖ – för kännedom.
- 8: Föräldrar – närmiljö.
- 9: Ungdomskultur.
- 10: Skola för folket?
- 11: Vart har alla snälla barn tagit vägen?
- 12: Läromedel – vad är det?
- 13: Höjda ögonbryn och ABAB-vakter (slut)
- 14: Elevkamp mot arbetslösheten
- 15: Projektarbete
- 16: Den dolda läroplanen (slut, nytryck i KRUT 63)
- 17: Framtidsvägar
- 18: Nu läser vi
- 19: Den försvunne läraren
- 20: Av egen kraft
- 21: Född till jämlikhet
- 22: Skolning till invandrare
- 23/24: Den smygande skolreformen
- 25: Krigsfostran och fredsfostran (slut)
- 26: Rock
- 27/28: Provnnummer
- 29: Drama
- 30: Att bryta skolans isolering
- 31: Moral
- 32: Möte med historien
- 33: Utblickar
- 34: Att räkna eller inte räknas
- 35/36: Bildning
- 37: Vart går dagis?
- 38: Datautbildning
- 39: Den nya svenskläraren
- 40: Fredsfostran
- 41: Teckning – Bild
- 42: Gud i skolan
- 43: Folkbildning – självbildning
- 44: Kunskap
- 45: I huvet på en elev
- 46: Fria skolor eller friare grundskolor
- 47: Våld och mobbning i skolan
- 48: Flickornas villkor i skolan (slut, nytryck i KRUT 58)
- 49: Grundskolan – hotad vision (slut)
- 50: Facket i skolan
- 51: Ljusnande framtid – om en gymnasieskola i förändring
- 52: Miljönummer – om vuxnas ansvar inför framtidshoten
- 53: Kreativitet
- 54: Globalnummer
- 55: Skolkatalogen
- 56: Seriemagasin
- 57: Lärarutbildning
- 58: Flickor och pojkar
- 59: Rörliga bilder
- 60: En teatertrupp drar in
- 61: Decentraliserad skola
- 62: Vår kosmopolitiska hembygd
- 63: Självvärdering
- 64: Den okända skolan
- 65: Europas bästa skola
- 66: Ordning och kaos
- 67: Vad ska skolan vara till för (slut)
- 68: Att förändra skolan underifrån
- 69: Örnar går inte i trappor – temanummer om freinetpedagogik
- 70: Sydafrika – ungdomar, utbildning och demokrati
- 71: Elevernas skola
- 72: Svarta stjärnor, gränslöst land. Om kulturmöten och rötter i Norrbotten
- 73: Skolan igår, idag, imorgon
- 74: Skolan – företaget med klassprofil. Om decentralisering, valfrihet och marknadsstyrning
- 75: EU-perspektiv på utbildningen
- 76: Kvalitet – ett begrepp som håller måttet?
- 77: Skolbyggnaden
- 78: Kulturprojekt i skolan
- 79: Elev- och föräldrainflytande
- 80: Oförklarlig ondska? Om ungdom, våld och kulturidentitet
- 81: Gymnasieskola i förvirring
- 82: Skolan granskad inifrån
- 83/84: I pedagogikens våld – KRUT 20 år
- 85: Med sikte mot framtiden – KRUT 20 år
- 86: Nyreformerad - decentralisering brukarinflytande och demokrati
- 87: Det omöjliga samtalet
- 88/89: Rektor
- 90: Att se sin tid
- 91: Viskningar och rop i skolministerns öra
- 92/93: Romer/zigenare. Om rätten till likvärdig utbildning (pris 75 kr)
- 94: Privata skolor
- 95: Kulturforeställningar
- 96: Den försummade kroppen
- 97/98: Frihet, jämlikhet, utanförskap – om minoriteter i skolan (85 kr)
- 99: Betyg på betyg
- 100: Demokratins dilemma
- 101: Klass
- 102: Genus
- 103/104: Globalisering (pris 75 kr)
- 105: Bortom alla människors lika värde
- 106: Stockholmsmodellen
- 107: Morgondagens maktthavare om morgondagens skola
- 108: Analfabeter
- 109: IT – Hot eller möjlighet?
- 110: Religjös backlash i skolan
- 111: Föräldrar problem eller tillgång?
- 112: Det pedagogiska rummet
- 113: Idrott med nya mål!
- 114: Den naturvetenskapliga utmaningen bara en krydda
- 115: Brottplats skolan
- 116: Historia – vårt nya kärnämne
- 117: Kampen om kunskapen
- 118: Vem vill bli lärare?
- 119: När allt annat är kaos
- 120: Pojkar – skolans förlorare?
- 121: Hem- och konsumentkunskap inte bara en krydda
- 122: Valnummer om skolpolitik
- 123/124: Läromedel (pris 80 kr)
- 125: Blommor och bin år 2007
- 126: Marginaliserade av skolan
- 127: Den dolda läroplanen
- 128: En skola utan betyg?
- 129: Nollan gör skolan tioårig
- 130: Elevinflytande – en utopi?
- 131: Kultur i läroprocessen

Den dolda läroplanen – se nr 127

POSTTIDNING **B**

RETURADRESS

Nätverkstan Ek.tjänst

Box 31120

400 32 Göteborg

Prenumeration 4 nummer per år 200:- (institutioner 240:-) Postgiro 70 89 89-9

ISSN 0347-5409

www.krut.a.se